

Romerske denarer fra de danske øyene Sjælland og Fyn.

Verdien av en mynt.

Kristin Eriksen

Masteroppgave i arkeologi ved IAKH

UNIVERSITETET I OSLO

20.05.2015

Forord.

Da jeg begynte på mastergraden visst jeg ikke at det hele skulle bli en slik en reise. Og for en reise det har vært! Det er mange som fortjener en takk, men aller først vil jeg takke Helle Horsnæs ved Nationamuseet i København for all hjelp og råd hun har gitt meg. Ikke minst for de komplette funnlistene fra Orup og Præstemosen. En takk fortjener også alle andre på Nationalmuseet som gjorde oppholdet mitt der så bra som mulig og gjorde materialet tilgjengelig for meg.

Alle kollegaer ved KHM og medstudenter på IAKH som har hørt på all babbelet mitt om romerske mynter og ulike kontekster, skylder jeg også en stor takk for at dere har holdt ut med meg. Takk Lise Loktu, for at du hjalp meg med å lage en så fin figur over kronologien!

Ved veiens ende fortjener også min veileder, Per Ditlef Fredriksen en takk for de veiledninger og samtaler vi har hatt.

Endelig er jeg ferdig! #denfølelsen

Kristin Eriksen

Oslo, 20.05.15

Innholdsfortegnelse

Forord.	iii
1. Innledning.....	1
1.1 Problemstilling	1
1.2 Avgrensning i tid og rom.	2
1.3 Metodiske innfallsvinkler.....	4
1.4 Begrepsavklaring.....	5
1.5 Avhandlingens struktur	5
2. Forskningshistorie. Mellom numismatikk og arkeologi	7
2.1 Den tidligste forskningen	7
2.2 1900-tallet, fram til 1980-tallet	8
2.3 1980-tallet.....	9
2.4 Nyere forskning.....	11
2.5 Sammenfatning.....	12
3. Teoretiske perspektiver	15
3.1 Verdi.....	15
3.2 Verdi og biografi	16
3.3 Landskapet som kontekst	17
3.4 Ritualer	18
4. Danmark i yngre romertid – kulturhistorisk bakgrunn.....	21
4.2. Gården og landsbyen i endring.....	21
4.3. Hierarki og aristokrati	22
4.4 Våpenofferfunn	22
4.5 Sammenfatning.....	23
5. Mynter som arkeologisk materiale	25
5.1 Kildekritiske problemer til et numismatisk materiale.	25
5.1.1 Kriterier for utvelgelsen av materialet.	26

5.2 Materialet	27
5.2.1 Graver.....	27
5.2.2 Depotfunn.....	28
5.2.3 Bosetnings- og verkstedsplasser.....	28
5.2.4 Utelatte myntfunn.....	28
5.5 Skriftlige kilder	29
6. Analysen.....	31
6.1 Graver med denar fra Sjælland.....	31
6.2 Graver med denar fra Fyn	33
6.3 Graver med denar	35
6.4 Depotfunn	37
6.5 Orup og Præstemosen.....	40
6.6 Boplasser og verkstedsplasser på Sjælland	41
6.7. Boplasser og verkstedplasser på Fyn	44
6.8 Boplasser og verkstedsplasser med funn av denarer	46
6.9 Denarenes funnkontekster	48
7. Diskusjon.....	51
7.1 Denarenes gjenstandsbiografi	51
7.2 Denarer i depotfunn.....	52
7.3 Denarer i gravfunn	53
7.4 Sølvverdien til denarene.....	54
8. Avslutning og konklusjon. Et forsøk å samle trådene.....	57
Primærkilder.....	59
Litteraturliste.....	59
Appendiks:	70
Vedlegg 1: Oversikt over keisere og dynastier.	70
Vedlegg 2: Komplet funnliste fra Præstemosen.....	73

Vedlegg 3: Komplet funnliste fra Orup	76
---	----

TABELL 1: OVERSIKT OVER UTVALGTE GRAVER.	27
TABELL 2: OVERSIKT OVER UTVALGTE BOSETNINGER.....	28
TABELL 3: OVERSIKT OVER DENARER FUNNET VED HØRUP.	41
TABELL 4: OVERSIKT OVER DENARER FUNNET VED ØSTERVANG.	43

FIGUR 1: OVERSIKT OVER KRONOLOGIEN I ELDRE JERNALDER MED VIKTIGE HENDELSER OG KEISERE I ROMERRIKET..	3
FIGUR 2: OVERSIKTSKART OVER UTVALGTE LOKALITETER.	29
FIGUR 3: FORDELINGEN AV MYNTER PR. KEISER I ORUP.....	38
FIGUR 4: FORDELING AV MYNTER PR. KEISER I PRÆSTEMOSEN.....	39
FIGUR 5: FORDELINGEN AV DENARER PR. KEISER I ORUP OG PRÆSTEMOSEN.	40

Mynttype	
As	Bronsemynt, basismynten i det romerske monetære system
Aureus	Gullmynt, 1 aureus = 25 denarer
Denar	Sølvmynt, 1 denar = 10 as
Solidus	Gullmynt, introdusert av Konstantin den store.
Siliqua	Sølvmynt, introdusert av Konstantin den store.
Subaeratus	Mynt med kjerne av uedelt metall, feks kobber, bronse eller bly, og som er dekket med et tynt lag av sølv.
Sesterts	Bronsemynt, slått i sølv under republikken, mens i keisertiden slått i bronse (eller kobber)

1 aureus = 25 denarer = 100 sesterts = 400 as

1. Innledning

Romerske importgjenstander finnes i hele Sør-Skandinavia. Blant dem er romerske mynter den gjenstanden man finner oftest (Brogan 1936:203), utav av dem er denaren den mynttypen som påtreffes oftest (Horsnæs 2010:121).

I Danmark er det funnet ca. 4100 denarer, noe som er omtrent 74% av alle mynter funnet i Danmark. Ut av disse er omtrent halvparten er fra Bornholm (Horsnæs 2005:13; Horsnæs 2010:121). Denarene blir funnet i mange forskjellige kontekster; på sentralplasser, på verkstedsplasser, på boplasser, i våpenofferfunn, i et fåtall graver og et fåtall depotfunn. De denarer som opptrer oftest i funn i Danmark er de som er slått i tiden fra det flaviske til det antoniniske dynastiet (69-193 e.Kr.) (Horsnæs 2004; Horsnæs 2010:121).

Fokuset i forskningen omkring romerske mynter i Germania har vært på deres funksjon, hvordan de kom til Germania, om det var gjennom handel, gavebytte eller sold som ble gitt til de germanske leiesoldatene i den romerske hær (Eggers 1951; Hedeager 1988). Denne avhandlingen vil ha fokuset på hvilke verdier denaren kan ha hatt i det germanske samfunnet i yngre romertid.

Mynter, og denarer spesielt, er et spennende materiale da de beveger seg fra en monetær økonomi i det romerske samfunnet til en ikke-monetær økonomi i det germanske samfunnet.

1.1 Problemstilling

Mitt hovedmål med denne avhandlingen er å undersøke hvordan de romerske denarene har blitt tatt opp i det germanske samfunnet, blitt kulturelt redefinert, og å undersøke hvilken sosial og økonomisk verdi de har hatt.

Problemstillingen blir da som følger: Hvilken verdi, i utvidet forstand (sosial, kulturell og økonomisk), hadde denaren i det germanske samfunnet, og hvordan gjenspeiler det seg i det arkeologiske materialet?

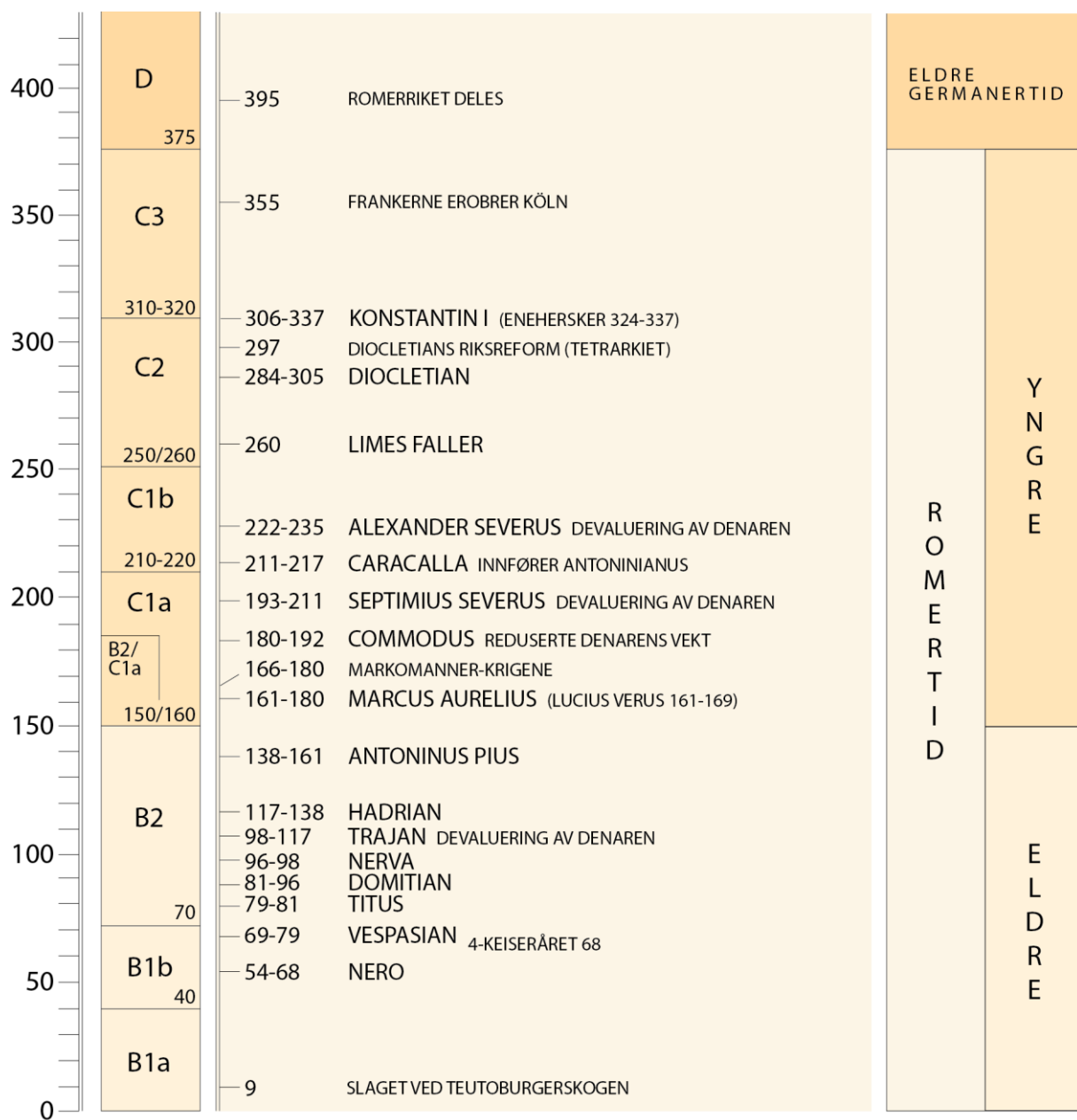
Videre forskningsspørsmål blir: Hva påvirker en denars verdi utover det rent økonomiske? Kan den også ha hatt en rituell verdi?

1.2 Avgrensning i tid og rom.

Det arkeologiske materialet i denne avhandlingen er geografisk avgrenset av dagens moderne landegrenser til Danmark. Materialet i Danmark er til tider godt undersøkt og publisert, samtidig som selve myntmaterialet er godt representert i denne perioden. Innenfor Danmark vil materialet være hentet fra øyene Sjælland og Fyn. Myntmaterialet fra disse to øyene skiller seg ut i fra Jylland, hvor det er funnet få denarer utenom våpenofferfunnene og løsfunn. Da disse funnkontekstene ligger utenfor denne avhandlingen (se kap. 5.2.4) har jeg valgt å ikke ta utgangspunkt i jysk materiale. Selv om det er funnet en stor mengde med mynter på Bornholm er myntmateriale der ifra ikke med, da den materielle kulturen på Bornholm tilhører en baltisk kontekst (Horsnæs 2010:23).

I numismatisk forskning skilles det mellom to mynthorisonter: denarhorisonten og solidushorisonten. Den første er sølvmynter og den andre er gullmynter. Fokuset i denne avhandlingen vil ligge på denarer, da solidus og gullmynter hadde en annen utvikling videre inn i EGT enn denarene og sølvmyntene.

Tidsperioden avhandlingen fokuserer på er yngre romertid. Denarer opptrer oftest i det arkeologiske materialet fra denne perioden, derfor faller det naturlig å ha denne tidsperioden som avgrensning. Kronologien som vil bli anvendt er basert på Ulla Lund Hansens kronologi (1987:30) over eldre jernalder i Danmark og Per Ethelberg (2000) sin over Sjælland (se figur 1).

Figur 1: Oversikt over kronologien i eldre jernalder med viktige hendelser og keisere i Romerriket. Kronologien er basert på Lund Hansen (1987:30) og Ethelberg 2000.

1.3 Metodiske innfallsvinkler

Avhandlingen har ikke et eget kapittel der metoden er diskutert, men den vil bli kort presentert her. De metodiske valgene som har blitt tatt omkring materialet og analysen vil bli diskutert og gjort rede for i de kapitlene som tar opp de temaene.

Materialet vil gjennomgå en kontekstuell og komparativ analyse (Hodder 1982, 1986). Analysen vil se på sammenhengen mellom denarene og de ulike kontekstene som de opptrer i, samtidig som den vil se på sammenhengen med annet romersk importmateriale og arkeologisk materiale. Spesielt plasseringen av myntene i de ulike kontekstene vil være viktig. Jeg vil belyse sammenhengen og forholdet mellom myntene og det øvrige materialet, samtidig som den skal forsøke å belyse miljøet som denarene var en del av. Kontekstene som vil bli analysert er på to ulike nivåer. Et grunnnivå hvor selve funnkonteksten er viktig, og et høyere nivå hvor funnmiljøet funnkonteksten finnes i. Der det ikke finnes en klar funnkontekst, slik som ved funn i matjordslag, vil funnmiljøet bli gjenstand for analysen. Analysen vil stå sentralt i diskusjonsdelen for å kunne gi grunnlag for en diskusjon av denarenes verdi, basert på teorier hentet fra sosialantropologien.

Myntenes sammenheng med funnkontekster og funnmiljø er viktig for å videre kunne diskutere deres verdi og sosiale rolle. I avhandlingen vil det bli tatt i bruk ulike teoretiske perspektiver for å kunne reflektere over de ulike verdiene myntene kan ha hatt, en teoretisk *bricolage* (Olsen 13:2010). Dette for å kunne gi en bedre forståelse av begrepet verdi og hva som påvirker det, og av mynter, her denarer, som et arkeologisk materiale. Analysen er ment å gi holdepunkter for en argumentasjon for at denarene hadde en verdi utover en ren økonomisk art, og at de ble brukt som sosiale aktører ut i fra den verdien de ble tillagt. Analysen skal også gi holdepunkter for en argumentasjon for at myntene har gjennomgått en verditransformasjon.

1.4 Begrepsavklaring

I dansk numismatisk forskning blir begrepet ”skattefunn” anvendt om funn av 2 eller flere mynter sammen (Horsnæs 2010:35). Da jeg mener dette er et meget verdiladet begrep velger jeg konsekvent å bruke ordet depotfunn som et nøytralt begrep som kun gjenspeiler en nedleggelse, uavhengig om den er av sakral eller profan art.

I avhandlingen vil jeg også følge de ulike forskernes navngiving på de germanske områdene nord for *limes*, som Barbaricum, Germania og det frie Germania, hvor de bruker det. Ellers vil jeg anvende germanske områder som henviser til områdene nord for *limes*.

1.5 Avhandlingens struktur

Avhandlingen begynner med en introduksjon og begrepsavklaring, samtidig som de geografiske og tidsmessige rammene for oppgaven blir lagt fram. Kapittel 2 er et forskningshistorisk tilbakeblikk som vil fungere som et grunnlag for senere diskusjoner i avhandlingen.

De teoretiske perspektivene blir presentert i kapittel 3, før kapittel 4 skal gi leseren en kulturhistorisk bakgrunn av samfunnet i yngre romertid i Sør-Skandinavia.

Kapittel 5 består av en presentasjon av det arkeologiske materialet som denne avhandlingen bygger, og kriteriene som har blitt lagt til grunn for utvelgelsen av dette. Kildekritiske problemer knyttet til det arkeologiske materialet blir også diskutert her.

Analysen av materialet foregår i kapittel 6. Materialet vil bli gått gjennom sortert etter funnkontekst og geografisk tilhørighet til de to øyene Sjælland og Fyn.

I kapittel 7 går jeg gjennom resultatene fra analysene og diskuterer disse opp i mot de teoretiske perspektivene som har blitt presentert og noen av de tolkningene som fremkom i kapitlet om forskningshistorien.

Til slutt kommer konklusjonen og avslutningen i kapittel 8, hvor alle trådene i avhandlingen blir trukket sammen og presentert i en konklusjon.

2. Forskningshistorie. Mellom numismatikk og arkeologi

Mynter er et numismatisk, et historisk og et arkeologisk materiale. De som har forsket på mynter kommer fra mange ulike forskningsdisipliner, som historie, språkvitenskap, økonomihistorie, kunsthvitenskap og arkeologi. Det de forskjellige vitenskapene har til felles er at myntene er blitt brukt som kildemateriale (Myrberg 2005:4). Forskningen på de romerske myntene i Skandinavia har i hovedsak vært todelt mellom arkeologi og numismatikk (Bjerg 2007:15). Jeg vil i dette kapitlet redegjøre for et utvalg av forskningen gjort omkring romerske mynter i de germanske områdene og Danmark, som etter min mening belyser viktige hovedtrekk. Dette for å kunne sette den videre diskusjonen og analysen inn i en forskningshistorisk sammenheng, og trekke noen av de synspunktene som blir presentert nedenfor inn i diskusjonen.

2.1 Den tidligste forskningen

I 1869 blir en av de første listene over funn fra Norden hvor mynter er inkludert publiserte av Oscar Montelius i *Från Jernålderen*. Her lister han opp alle romerske myntfunn gjort i Norden, og de blir brukt som dateringsgrunnlag for våpenofferfunnene. Montelius er allerede her klar over at denarer kunne ha vært lenge i omløp før de ble lagt i jorden (1869:14-15).

Senere på 1800-tallet publiserer Peter Hauberg en katalog over funn av romerske gull- og sølvmynter gjort i Skandinavia. Han tar et numismatisk standpunkt hvor han deler myntinnførselen til Syd-Skandinavia inn i to perioder ut ifra tidspunktet de ble slått på: Denarperioden (54-211 e.Kr.) og Solidusperioden (395-518 e.Kr.) (Hauberg 1894:326-327). Allerede da var denaren den mynten som det ble funnet mest av, og de som var slått i perioden fra Nero til Septimius Severus var mest vanlig. Den største tilførselen av mynter kom gjennom østlige deler av Tyskland og elvene Wisła, Oder, Elben og Weser, men i følge Hauberg var det også en vestlig forbindelse mellom Danmark og de romerske provinsene ved Rhinen, hvor en del av denarene kom fra (Hauberg 1894:365-366; Hildebrand:1866).

Markomannerkrigene og andre uroligheter ble sett på som årsak til at innførselen av denarer til Skandinavia tok slutt og at innførselen av solidus tok til. Hauberg (1869:367-370) tolket myntene dit hen at de hadde blitt brukt som betalingsmiddel av en bestemt verdi, og i mindre grad hadde blitt brukt som sølvmasse, men han bemerket også at noen av myntene hadde blitt nedlagt i graver, og dermed brukt i religiøse skikker, som betaling for de døde over elven til

dødsriket (Hauberg 1869:372), en charonsmynt. En tolkning som fortsatt går igjen forskningen (se bl.a. Bolin 1926; Kromann 1976, 1995; Hansen 1987; Hedeager 1988; Hansen 1995; Ethelberg 2000).

2.2 1900-tallet, fram til 1980-tallet

Georg Galster sin artikkel om funn av romerske bronse-, sølv- og gullmynter fra Danmark i perioden 1893-1924 var den neste store katalogen over det danske myntmaterialet (Galster 1924). Den kom ut to år før historikeren Sture Bolin publiserte boken *Fynden av romerske mynt i det fria Germanien. Studier i romersk och äldre germansk historie* (1926). Den inneholder en katalog over alle myntfunn gjort i Skandinavia og Germania, samt en liste over depotfunn av mynter innenfor Romerriket. I Bolins verk ser man hvordan en historiker bruker numismatiske metoder på et arkeologisk materiale for å prøve å sette de romerske myntene inn i en større historisk ramme. Hovedvekten er lagt på å tolke depotfunnene, og hovedformålet var å kartlegge handelsrutene i Barbaricum og hvor det hadde vært et grunnlag for et monetært system. En viktig del av boken var analysen av sammensetningen av depotfunnene. Der brukte han to parametere i analysen: den seneste mynten i skatten og den kronologiske spredningen av myntene innad i skatten (Bolin 1926:160-169). På grunnlag av depotfunnene konkluderte han med at krisen som kom i kjølvannet av Markomannerkrigene påvirket ikke bare Donau-området, men også store deler av Germania. Denne bruken av Markomannerkrigene som en forklaringsmodell har påvirket den arkeologiske forskningen stort, helt fram til nåtiden. Bolin kritiserte tidligere arkeologisk forskning som argumenterte for at depotfunnene reflekterte velstand og handel. Depotfunnene reflekterte krise heller enn rikdom (Bolin 1926, Malmer 1973:132). Dette synet har igjen blitt kritisert av senere forskere (Malmer 1973:132).

I den arkeologiske og historiske forskningen har hovedfokuset vært på handelens form og funksjon, og graden av kontakt med det romerske riket. Noen forskere så på de romerske myntene som penger i stedet for en vare, og ville forklare funksjonen til myntene i handelssituasjoner (Willers 1901, 1907; Aubin 1925; Brogan 1936). Handelsrutene ble også diskutert av Oliver Brogan (1936), hvor han tar utgangspunkt i historiske og arkeologiske kilder. Han mente at de romerske myntene kom til Germania i hovedsak som lønn betalt til de germanske leiesoldatene, mens i de senere periodene kom de til Germania gjennom tributbetaling for å forhindre angrep (Brogan 1936:222).

Handelen mellom romere og germanere, og den germanske økonomien har gått igjen i den arkeologiske forskningen. I 1938 delte Rafael von Uslar handelen inn i langdistanse - og kortdistansehandel innenfor området fra *limes* til Elbe. Kortdistansehandelen skjedde i en smal sone langs *limes* hvor det er funnet mange dagligdagse romerske varer som ikke kom lengre inn i Germania. Langdistansehandelen gikk lengre inn i Germania, og her finner man større og dyrere romerske gjenstander. Terra sigillata, bronsekar og romerske bøylenåler var de viktigste gjenstandene i handelen (von Uslar 1938; Brogan 1936; Hedeager 1978). Von Uslars ide om lang- og kortdistansehandel blir styrket av Hans Jürgen Eggers i *Der Römische Import im Freien Germanien* (1951). Der prøver han å få oversikt over all romersk import i de germanske områdene, utenom de romerske myntene, og han kartlegger ulike handelsveier innenfor de germanske områdene. Langdistansehandelen foregikk fra noen få sentrale steder, mens handelen langs grensen kunne foregå mellom alle citadellene (Eggers 1951; Hedeager 1978).

Det kom ut flere myntkataloger gjennom 1900-tallet. Niels Breitenstein publiserte på 1940-tallet kataloger med myntfunn fra Danmark, delt inn i bestemte geografiske områder (Breitenstein 1942, 1943, 1944, 1946, 1948), og Jørgen Balling (1963, 1966) fortsatte, og utvida denne serien. Balling brukte to numismatiske metoder til å datere myntnedleggelsene; depotenes sammensetning og hvor slitt myntene var, spesielt sluttmynten.

2.3 1980-tallet

På 1980-tallet fikk de romerske myntene mer plass i den arkeologiske forskningen, og man prøvde å si noe om myntenes bruk og økonomiske rolle i jernalderssamfunnet. Anne Kromann oppdaterte katalogene til Breitenstein og Balling (Kromann 1987, 1989, 1990a, 1990b), og basert på funnenes sammensetning lagde hun tre kronologiske grupper for denarfunnene (Kromann & Watt 1984, Kromann 1985). En viktig forsker innenfor arkeologien er Lotte Hedeager, som blant annet belyste myntenes rolle i fjernhandelen og myntenes statusfunksjon i forhold til annen romersk import. Det var tre ulike økonomier, den romerske, den germanske og grenseområdenes økonomi. Hedeager (1978) lagde blant annet modeller som viste spredningen av romerske importvarer i de germanske områdene, hvor det viste seg at den sona som er nærmest *limes* var en buffersone hvor det fantes en begrenset markedshandel og en viss grad av pengeøkonomi, og det var dagligdags kontakt med de romerske områdene. Denne

bufferzona er karakterisert av romerske hverdagsgjenstander som bøylenåler og keramikk, mens i de sonene som er lengre unna *limes* er det de romerske luksusvarene som dominerer funnbildet (Hedeager 1978, Hedeager 1988, Godlowski 1985). De romerske myntene ble betraktet som et middel i fjernhandelen for å kunne få tak i de romerske luksusgjenstandene, og de måtte ha vært en standardverdimåler i denne fjernhandelen og den intergermanske handelen, men kun i begrensede og spesialiserte transaksjoner (Hedeager 1988:121). I følge Hedeager manglet denarer den prestisjen som andre romerske importvarer hadde, og derfor finnes de ikke i så mange graver.

Der Hedeager skrev om myntenes rolle i fjernhandelen skrev arkeologen Svend Nielsen om myntenes rolle i den hjemlige økonomien i Danmark (Nielsen 1986,1989). Han delte myntbruken i forhistoriske samfunn opp i tre typer økonomier:

1. primær myntøkonomi: en sentralmakt som står for utmyntningen og brukes i overensstemmelse med utmyntningsformålet, innenfor en del området som kontrolleres økonomisk og politisk
2. sekundær pengeøkonomi: en blanding av markeds- og naturalieøkonomi hvor myntene ble brukt i spesielle transaksjoner,
3. naturalieøkonomi, mynter fantes men ble ikke brukt i handelsøyemed (Nielsen 1986:149).

I følge Nielsen (1986) skal denarene på Sjælland og Fyn sannsynligvis sees i forbindelse med handel, spesielt på handelsplassen Lundeborg. Denarer kunne ha en annen bruk i et geografisk avgrenset rom innenfor en liten del av befolkningen i Syd-Skandinavia, så det kunne eksistert en sekundær pengeøkonomi i Danmark (Nielsen 1984:93; Hansen 1987:230).

Likt Kromann mente Nielsen at våpenofferfunn som Illerup er fremmede krigers ofrede eiendeler, og at de da gjenspeiler de beseiredes økonomi og ikke den lokale økonomiske situasjonen (Nielsen 1986:160). Nielsen argumenterte for en kontekstuell tilnærming til myntfunnene, og han delte inn myntfunnene i åtte topografiske grupper for å kunne håndtere den store funnmengden (Nielsen 1989:29-32): * løsfunn * gravfunn * myrfunn * isolerte skattefunn * funn fra jernalderlandsbyer * funn fra Bornholm * funn fra markedsplasser og havner * funn fra Gudmeområdet.

Det var mange måter mynter kunne ha blitt brukt på som gjenstander i et ikke-monetært samfunn, men Nielsen så tre hovedfunksjoner for denarene i jernalderens samfunn:

1. gangbart betalingsmiddel, 2. brudsølv til smykker, 3. standardverdimåler ved for eksempel brudegaver. Ulla Lund Hansen (1987: 263) mente at myntene hadde fungert som et betalingsmiddel i områder med administrert handel og langdistansehandel. De var da et ledd i en sekundær pengeøkonomi, hvor denarene gikk tilbake til Romerriket eller andre germanske folk. Myntene ble også sett på som en del av metallimporten, som råstoffkilde for en lokal produksjon av metallgjenstander.

Arkeologen Eliza Fønnesbech-Sandberg så også på de romerske myntene i deres danske kontekst, men i motsetning til Nielsen mente hun ikke at det hadde vært en sekundær pengeøkonomi i Danmark i eldre jernalder, men at myntene var et biprodukt av den intergermanske eller den romersk-germanske handelen. Kun i noen tilfeller kunne de bli brukt som ”special purpose money” (Fønnesbech-Sandberg 1989:447-448). Denarer i graver hadde ikke, i følge Fønnesbech-Sandberg (1989:446), noen statusfunksjon, da de ikke var i det personlige utstyret og fantes så sjeldent i gravfunn.

2.4 Nyere forskning

Senere forskning legger vekt på myntenes doble funksjon som økonomiske bruksgjenstander og som symbolske og ideologiske ladete objekter (Ingvaldsen 2005, Kilger 2005, Horsnæs 2005a). Myntens og pengenes sosiale, religiøse eller ideologiske aspekter, samt økonomiske funksjoner har blitt viktigere i forskningen.

Det har blitt to måter å snakke om *primære* og *sekundære* kontekster. Når man snakker om myntens bruk, er primær kontekst det produksjonsområdet der de normalt sett blir brukt i en monetær sammenheng, mens den sekundære konteksten er der de befinner seg utenfor dette området (den primære konteksten) geografisk eller tidsmessig (Myrberg 2005:7; Horsnæs 2005a:11-12). Både i sin primære og sekundære kontekst balanserer mynten mellom bilde og tekst, symbol og objekt, abstraksjon og pragmatikk, arkeologi og historie. I forbindelse med funnomstendigheter skiller man også mellom primær og sekundær kontekst. Funn gjort under overflaten, gjerne i forbindelse med arkeologiske kontekster og strukturer har en primær kontekst, mens myntfunn som er blitt gjort på overflaten, pløyelagsfunn og funn fra usikre steder og omstendigheter har sekundære kontekster.

Med utgangspunkt i at romerske mynter er funnet på viktige sentralsteder som Gudme og Sorte Muld, samtidig som de ikke er funnet på ”vanlige” boplasser mener Helle Horsnæs, i motsetning til andre forskere, at romerske mynter tilhører en elitekultur (Horsnæs 2006b:563). På Sjælland og Fyn er mynter funnet på høystatusplasser med ulike verkstedsaktiviteter, som metallbearbeiding, hvor det også finnes andre romerske import- og prestisjegjenstander. I følge Horsnæs er det heller ikke noen grunn til å tro at de ble brukt som penger, men de kan ha hatt en kjent metallverdi.

2.5 Sammenfatning

Den numismatiske forskningen har lagt vekt på myntenenes egne utsagn, funnenes sammensetning og paralleller til andre funn. Fokuset har vært på når de ble slått, og det har vært en enkel deling mellom enkeltfunn og depotfunn. Før spilte funnkontekstene en liten rolle, men i de senere årene har både funnkontekstene og funnomstendighetene til myntene fått en større rolle, og noen av myntfunnene har det blitt satt spørsmålsteget til om de er fra eldre jernalder (Horsnæs:2006,2008,2010). De skriftlige kildene har blitt hyppig brukt, men noen har gått bort i fra å bruke kontinentale kilder for å forklare samfunnsforhold så langt nord for *limes* (Bolin 1926)

Arkeologien legger derimot større vekt på kontekstene, og handel, handelens form og funksjon har vært et viktig fokus i den arkeologiske forskningen omkring romerske importvarer i Germania (se bl.a. Hedeager 1988; Jensen 2003). De romerske myntene har blitt sett i sammenheng med den handelen og kontakten det har vært mellom de romerske og de germanske områdene, og funksjonen til myntene har også stått i fokus. De har gjerne blitt relatert opp til hva slags type økonomi det har vært i Syd-Skandinavia i romertid (Nielsen 1986, 1989; Fønnesbech-Sandberg 1989). Arkeologien har også brukt numismatiske metoder i et begrenset omfang for å få så mye informasjon ut av funnene som mulig (Bjerg 2007:15).

Myntene har ofte blitt vurdert skilt ut fra andre gjenstander, selv om de er den største gruppen av romersk import, tallmessig sett, i Danmark i jernalderen. I de store verkene om romersk import i Norden og Germania (Lund Hansen 1987; Eggers 1951) har man unnlatt å diskutere de romerske myntfunnene. Mynter i blant annet gravfunn og depotfunn blir nevnt, men mynter som en selvstendig gjenstandsgruppe sammen med andre romerske importvarer blir ikke diskutert. De romerske importgjenstandene det har vært lagt størst vekt på er blant annet

bronsekar, sølvkar, glass, fibler og terra sigillata (Eggers 1951; Hansen 1987; Hedeager 1978).

I den arkeologiske forskningen fikk den romerske alliansepolitikken og maktforholdene innad i Germania økt fokus fra sent 1970-tall (Andersson og Herschend 1997:50-52, 64-67; Hedeager 1978a, 1988; Hedeager og Kristiansen 1981:130-138; Hansen 1987). Myntene har blitt tolket som et tegn på administrert handel hvor myntene har blitt brukt som penger, eller verdienheter i enkelte handelssituasjoner med blant annet høystatusvarer. Det har blitt forsøkt å knytte tilførselen av romerske mynter til Germania opp til historiske begivenheter, som for eksempel Markomannerkrigene og som betaling av sold og tributbetaling. Den høye forekomsten av eldre romerske sølvmynter ble tolket til at de indikerte at det var ikke den nominelle verdien de hadde i de romerske kontekstene, men myntenenes metallverdi som var viktig for folkene i Germania (Andersson og Herschend 1997:59; Hedeager 1988:121; Hedeager og Tvarnø 2001:91-92; Horsnæs 2003:339). Forekomsten av romerske mynter i Germania blir også sett i sammenheng med germanernes behov for standardverdier i møtet med den romerske markedsøkonomien (Hedeager og Tvarnø 2001:91-92), men også at de har vært en metallkilde for hjemlig produksjon. Mens myntene funnet i gravfunn kunne ha hatt en større symbolverdi ved at de kan ha vært brukt som Charonsmynt eller smykke.

Denne gjennomgangen av forskningshistorien viser at det har vært fokusert på myntenenes egne vitnesbyrd og ikke kontekstene, og det er ikke før i de siste årene at myntenenes funnkontekster har fått større oppmerksomhet. Senere i avhandlingen vil jeg trekke fram noen tolkninger som har blitt gjort omkring myntenenes funksjon og rolle i romertidens samfunn, og diskutere disse.

3. Teoretiske perspektiver

Jeg har valgt å tilnærme meg myntene fra et verdiperspektiv og prøve å belyse hva som kan påvirke myntenes verdi og hvordan de ble anvendt i yngre romertid. For å kunne diskutere et så sammensatt materiale på en best mulig måte og å kunne belyse materialet fra flere sider, har jeg valgt å bruke flere teoretiske perspektiver, en *bricoleur* (Olsen 13:2010) tilnærming. Dette for å kunne gi en bedre forståelse begrepet verdi og hva som påvirker det.

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for teoretiske perspektiver som er utgangspunktet for analysene og diskusjonen. Disse omhandler teorier omkring verdi, gjenstandsbiografi, liminale landskap og ritualer.

3.1 Verdi

Verdi er et vidt begrep og kan defineres på ulike måter i ulike fagdisipliner. Verdi har tradisjonelt blitt definert på tre ulike måter: den sosiologiske, den økonomiske og den språklige. Den sosiologiske bygger på at verdier er en oppfatning om hva som er godt, ordentlig eller ønskverdig i livet, den økonomiske forståelsen av verdi bygger på til hvilken grad gjenstander er begjærlige, og på hvor mye man er villig til å gi for å få dem, mens den språklige definisjonen kan omtales som ”meningsfull forskjell” (Graeber 2001:1). Tradisjonelt sett når man snakker om gjenstander, og herunder mynter, havner de under den økonomiske forståelsen av begrepet verdi, men gjenstander har også en verdi i hvordan de skaper og bevarer sosiale relasjoner (Kopytoff 1986:64-68; Mauss 1995:29; Weiner 1992:36, 42, 60.63). Materiell kultur bærer med seg ulike verdier og assosiasjoner som er skapt gjennom menneskelig handling, og på den måten påvirker fremtidig menneskelig handling (Rødsrud 2012:22). Gjenstander får verdi gjennom deres evne til å forhandle og fastholde personlig status, og kan samtidig generere, fastholde og endre sosiale relasjoner (Lund 2009:103).

Gjenstander, hvor deres verdi ligger i deres historie/biografi, har en makt som kan inspirere andre til handlinger, på den måten at tilskueren må levere rikdom eller verdifulle ting til utstilleren, fordi andre allerede har gitt slike ting til den som viser fram den gjenstanden. Mens den mest elementære form for varebytteverdi er akkurat det motsatte: det inspirer en til å prøve å tilegne seg et objekt bare fordi andre har prøvd å gjøre det i fortiden (Graeber

2001:114). Det at en denar har en fortid/historie ved at den kommer fra Romerriket, og at den har en evne til å brukes i handel, kan gjøre at den har blitt tillagt ulike typer verdier i ulike settinger. For å forstå verdien tillagt en hvilken som helst gjenstand, må man forstå meningen i de ulike hendelsene som gjenstandens historie består av (Graeber 2001:114).

3.2 Verdi og biografi

Karl Polanyi (1968:136-138) skiller mellom markedshandel, gavehandel og administrert handel, hvor ren markedshandel er et relativt moderne fenomen. Gavehandel er vanligvis organisert i seremonielle former mellom samfunnets ledere, og har en karakter av resiprositet (Polanyi 1968:128,137). Marcel Mauss (1955) har fokusert på gavens kraft til å knytte kontakter mellom grupper og mellom mennesker. Den økonomiske transaksjonen er bare et av momentene av gavehandel, og det å ta i mot gaven innebærer også en forpliktelse til å gjengjelde den, før eller siden (Mauss 1955:12, 29; Weiner 1992:63-64). Gaven etablerer kontakt hvor gjenstander og sosiale relasjoner kan utveksles gjennom, og er et middel for å skape og omforme en lang rekke sosiale relasjoner (Brück 2006:76). Ved å gi gaver gir man derfor ikke bare rene verdier, men deler av seg selv. Mottakeren får også del i giverens personlige evner og kvaliteter (Gurevich 1992:180). Slik kan materielle gjenstander samtidig gjøre menneskers liv varige, fordi de gjennom deres materielle substans trosser destruksjonen. På denne måten kan materiell kultur bidra til å fastholde fortiden (Weiner 1985:224).

Når en gjenstand bevares over flere generasjoner kan mennesker i deres selvforståelse identifisere seg med disse gjenstandene, de blir en del av dannelsen og fastholdelsen av en slekts identitet (jfr. Miller 2002:410). Gjenstandene blir da på denne måten det materielle uttrykket for de menneskelige relasjonene, og de kan da slik bevares for ettertiden (Lund 2009:108).

Når en gjenstand blir uttrykk for slike menneskelige relasjoner over en lang tid, bygger de seg opp en historie/biografi. Slikt som et enkeltmenneske kan ha en unik livshistorie, kan applisere et livsløp til gjenstandene, som om de selv har et liv og egne unike livshistorier (Appadurai 1986; Kopytoff 1986; Gell 1998; Gosed og Marshall 1999; Meskell 2004). Slik som et menneske blir født, lever, for så å dø, kan man også si at gjenstander blir "født" når de

blir produsert, ”lever” når de er i sirkulasjon, hvor de påfølgende ”dør” nå de blir deponert eller går ut av bruk. Gjenstandene får da et liv, og dertil en biografi (Appadurai 1986; Kopytoff 1986). Ved å analysere biografien til gjenstander hvor de har blitt tatt opp av andre grupper, kan man undersøke hvordan gjenstandene blir kulturelt redefinert og brukt, og ikke bare slå fast at de faktisk har blitt tatt opp (Kopytoff 1986:67).

Den grunnleggende tanken ved et biografisk perspektiv er å følge en gjenstand, eller gjenstandsgruppe, fra produksjonen av den starter til gjenstanden blir henlagt og går ut av sirkulasjon (Kopytoff 1986:66). Tingenes mening er inkorporert i deres form, deres bruk og deres bane. Det er bare gjennom analysen av disse banene at vi kan tolke de menneskelige transaksjonene og kalkulasjonene som gir liv til tingene. Det er ”*things-in-motion*”, ”ting i bevegelse”, som belyser de menneskelige og sosiale kontekstene til gjenstandene (Appadurai 1986:5). I følge Kopytoff (1986:68) er det avgjørende at biografien bygger på den kulturelt konstruerte meningen som tillegges en gjenstand til enhver tid. Biografien til gjenstanden kan da fokusere på de ulike aspektene ved gjenstanden, som de økonomiske, sosiale eller de tekniske.

Når en gjenstand blir stadig mer unik etter hvert som den får en livshistorie, blir den utsatt for noe som Kopytoff (1986) kaller singulariseringsprosessen. Da er gjenstanden blitt mer og mer likt mennesket, som regnes som det mest singulære. Denne prosessen utfordrer et skille mellom subjekter og objekter og danner en forbindelse mellom ting og mennesker. I følge Kopytoff (1986:73-77) opptrer en slik singularisering i alle samfunn.

3.3 Landskapet som kontekst

Det arkeologiske materialet som denne avhandlingen bygger på er funnet i vidt forskjellige funnkontekster. Landskapet og ritualene som de har inngått i er en viktig del av deres biografi. Det som er avgjørende for endringer i meningsinnholdet til en materiell kultur er den sosiale rekontekstualiseringen som finner sted i møtet mellom to kulturer (Appadurai 1986; Kopytoff 1986). Ved at en gjenstand blir plassert i kontekster som den ikke var tilsiktet, kan det øke og minske verdien til gjenstanden gjennom dens biografi, men også dens varebytteverdi. Nedlagte gjenstander får tillagt nye betydninger gjennom deres bruk i rituelle nedleggelser, men samtidig kan også produksjonsstedet til gjenstanden ha hatt spesielle konnotasjoner (Bradley 2000:36).

Landskapet spiller en rolle for menneskets oppfattelse av det og hvordan det handler i det. Ulike symboler og markører kommuniserer grenser i et landskap. Noen soner i landskapet, spesielt de som oppfattes som overgangssoner, blir ofte tildelt spesielle funksjoner. Overgangssoner i landskapet kan defineres som liminale, fordi de kan sidestilles med andre vesener eller tilstander som ikke kan kategoriseres, som er både-og eller verken-eller (jfr. Turner 1967:97). Slike liminale steder i landskapet har ofte vært ansett for å romme spesielle krefter eller kanaler til andre sfærer, for eksempel de dødes eller gudenes verden (Hedeager 2003:10). Myr, våtmarker og grenser er slike kontekster som viser disse sonenes spesielle betydning av ideologisk eller kosmologisk karakter (Hedeager 1999:246; Østmo 2004:186).

For å danne grenser og skape meningsfulle steder i landskapet er ritualene derfor viktige elementer. Et ritual har som mål å legitimerer eller vigsle det naturlige i en vilkårlig grense eller et skille. Gjennom ritualer som overskrider slike grenser trekkes fokus mot overgangen, derav begrepet overgangsriter, selv om det kanskje er selve grensen som er av størst betydning (Østmo 2004:187). Ved å nedlegge gjenstander blir mennesker forbundet med landskapet, og på denne måten er deponeringer med til å skape en følelse av tilhørighet (Lund 2009:109). Deponeringens landskapsmessige kontekst kan bidra til å forstå både de betydninger og de konsekvenser som knytter seg til nedleggelsen (Lund 2009:69).

3.4 Ritualer

Ritualet er en kollektiv, sosial handling der det fremførte budskapet får mening ved at det forstås av et publikum (Bell 1997:81; Solli 2002:83; Turner 1969). Til tross for sin gjentakende natur har ritualer et innovativt potensial fordi symboler og handlinger kan rekontekstualiseres og tillegges ny mening, og slik kan utøvelsen bli en viktig drivkraft under endringsprosesser eller et middel til å reproducere eller redefinere maktforhold (Bell 1992:218-223; Kertzer 1988:10-12). Gravgaver kan stå for et resiprokt gavebytteforhold mellom den døde og andre personer, eller de er rester av gjenstander brukt i gravritualet (Brück 2004:309). Gjenstandene i graven kan også forstås som noe annet enn en direkte refleksjon av den dødes liv (Haugen 2009:17). Gjenstanden kan på stå i forbindelse til personen som ga gaven til den døde, eller den kan også stå i forbindelse med den gravlagte.

Den døde var del av samfunnet som nå må håndtere et manglende ledd. Dødsfallet er altså noe de levende må behandle gjennom de ritualene utført i forbindelse med gravleggingen (Kyvik 2005:54; Oestigaard og Goldhahn 2006). Begravelsene sees på som en symbolsk scene der deltakerne reforhandler roller og allianser i et slikt tankesett (Bloch og Parry 1987 [1982]). Tiden etter et dødsfall er dermed preget av usikkerhet der nye sosiale relasjoner må etableres og bekreftes (Østigård og Goldhahn 2006:28). Derfor kan den materielle kulturen gjenspeile slike nye relasjoner som må etableres og bekreftes. Den materielle kulturen kan få en konkret politisk og symbolsk betydning ved at eliten kontrollerer gjenstandenes tilgang eller bruker dem i ritualer knytter til den politiske makten (Rødstrud 2012:24). Slik vil symbolene være med på å danne basis for sosiopolitiske relasjoner. Særlig gjelder dette eksotiske eller sjelden gjenstander (Carver 1999; DeMarais et al. 1996; Ealre 1990), som for eksempel de romerske prestisjevarene. Integrering av fremmedelementer kan forstås som et ønske om å tilknytte seg betydningene gjenstandene har hatt på opprinnelsesstedet, samtidig som de omfortolkes i en ny ideologisk ramme for å legitimere politisk makt gjennom potente symboler (Ekengren 2009:28, 214-215; Helms 1993:3; Kertzer 1988:43). Som et motsvar til en slik tolkning har Fredrik Ekegren (2006) tatt til orde for et mer nyansert bilde der romersk import ikke bare bør sees som et uttrykk for status, men også en reaksjon på trusselen et dødsfall kan påføre samfunnet. Den døde må transformeres til en ny status eller rolle for å gjenskape sosial orden. Slik kan bruken av gravgaver vise til en dramaturgisk iscenesettelse av døden, der gjestebudsutstyret visert til en ny rolle i livet etter døden.

4. Danmark i yngre romertid – kulturhistorisk bakgrunn

I dette kapittelet presenteres et kulturhistorisk bakgrunnsbilde av ulike aspekter av samfunnet i Danmark i yngre romertid. Endringen av gården og landsbyen, fremveksten av maktsenteret på Østsjælland og våpenofferfunn er temaer som vil bli tatt opp her. Dette for å kunne gi et bakteppe og en større kulturhistorisk kontekst å sette de romerske denarene og de funnkontekstene de opptrer i inn i.

4.2. Gården og landsbyen i endring

I yngre romertid gjennomgår det germanske samfunnet i Danmarks flere endringer. Landsbyene og gårdenes struktur forandrer seg, ved at landsbyene blir større og felleshegnene oppgis (Hvass 1986; Hedeager 1988; Hans, Hvass og Mikkelsen 1991). Huskonstruksjonene undergikk også en markant endring. Man får spesialiserte bygninger eller adskilte avdelinger til forskjellige funksjoner, og hver enkelt gård blir omgitt av et stort innhegnet areal (Hedeager 1988:185). Funksjonsinndelingen av husene viser at flere mennesker levde under samme tak og hadde spesialiserte håndverksfunksjoner. Størrelsen på husene ble større, ved at lengden ble økt, og de var inndelt i 5-6- rom, adskilt med skillevegger. I den østlige delen av huset oppholdt dyrene seg i stallen, mens i den vestlige delen var beboelsesrommet (Jensen 2006:403-404). Grophus lå også i forbindelse med de store langhusene, og til sammen utgjorde de et gårdsanlegg (Jensen 2006:404). Nye dyrkningssystemer blir også tatt i bruk, og det ekstensive jordbruket opphører i løpet av disse århundrene (Hedeager 1990; Näsman 1991b; Aaby 1992). Produksjonskapasiteten på disse store gårdene økte, og nye teknologiske nyvinninger ble introdusert, slik som dreiekvernen, og en ny type vever ble tatt i bruk. Kapasiteten økte også innen jernproduksjonen, da sjaktovnen blir tatt i bruk (Hedeager 1988; Voss 1991).

Bebyggelsen på Gudme på Fyn var en av datidens største bebyggelser. Den var ikke bare en vanlig gårdsbebyggelse, men den hadde også to monumentale søylehaller som sto oppført i fra slutten av 200-tallet til begynnelsen av 400-tallet. Det har blant annet blitt gjort funn av gull, sølv, bronse, romerske importgjenstander, over 155 denarer og sydeuropeiske gullsmykker. Storgården på Gudme var oppdelt i et håndverksområde og et storgårdområde,

hvor storgården ble nedlagt tidlig på 400-tallet (Kromann 1983, 1987, 1991; Michaelsen et al. 1996; Nielsen et al 1994; Vang Petersen 1994, Randsborg 1993).

Gudme hadde også en tilhørende gravplass, Møllegårdsmarken (Albrechtsen 1971), og en sesongbasert handelsplass, Lundeborg. Lundeborg lå ute ved kysten, mens Møllegårdsmarken lå midt i mellom Gudme og Lundeborg. Lundeborg har spor etter bosettelse og verksteder, samtidig som en mengde romersk import har blitt funnet der. Verksted- og håndverksavfallet som har blitt funnet er betydelig, og det virker som ulike former for håndverk har foregått der, blant annet gull- og sølvsmiing (Crumlin-Pedersen 1996; Thomsen 1987). Området Gudme-Lundeborg-Møllegårdsmarken må ha vært et viktig område. Gudme har de store hallene, Lundeborg er handelsplassen, og det virker som man spesialisert seg på produksjon av luksusvarer i dette området som var myntet på ritualer omkring liv og død (Enright 1996; Hardt 1998; Bazelmans 2000; Hedeager 2011).

4.3. Hierarki og aristokrati

Omkring 200-tallet vokser det fram en maktsentra på Østsjælland, i området rundt Stevns. Dette ser man i form av de funn gjort omkring de rike gravene på Himlingøje-gravplassen. Disse inneholder blant annet en kolbearming av gull, og flere ormehoderinger. Flere av gravene inneholdt også romerske importvarer, slik som øser, siler og glassbegre. Kolbearminger og ormehoderinger har blitt satt i sammenheng med status og aristokratiske begravelser, og blitt sett på som et verdighetstegn (Werner 1988; Lund Hansen 1995; Ethelberg 2000). Ormehoderingene var etter alt å bedømme et rangtegn, og de steder hvor man finner ormehoderinger og kolbearminger, er de områdene som viser en likhet og kontakt med senteret på Østsjælland/Stevns (Ethelberg 2001). Basert på disse rike gravene og de rike våpengravene, tolkes de som en indikasjon på en politisk og fast territoriell kontroll. Det vokser frem en elite og et sterkt sentralt lederskap på Sjøælland i yngre romertid (Burenhult 1999; Hedeager 1990; Hyenstrand 1996).

4.4 Våpenofferfunn

På bakgrunn av de store våpenofferfunn fra perioden, har man tolket det dit hen at det har vært bølger av organiserte angrep og at den slagne hær har blitt ofret i myren. Illerup Ådal på Jylland og Vimose på Fyn er de to våpenofferfunnene som har etterlatt seg tydeligst spor etter

angrep på 200-tallet (Engelhardt 1869; Klindt-Jensen 1952; Carnap-Bornheim og Ilkjær 1996; Ilkjær 2000). Våpenofferfunnene inneholder det personlige utstyret til de ofrede krigerne, alt i fra kammer, spillebrikker, til våpen og våpenutrustningen dems. I Nydam mose ble det også funnet en stor båt av eik og en mindre furubåt. Våpenofferfunnen inneholdt også en mengde romerske gjenstander, som hjelmer, skjold, mynter og ulike typer våpen (Grane 2007:232-240).

Omkring 200 e.Kr. har man en gruppe med våpenofferfunn hvor størstedelen ligger i de områdene som har kyst ut mot Kattegat. Illerup Ådal er innenfor denne perioden, noe som Trinnemose, Illemose og Vimose også er (Grane 2007:229). Gjenstander fra både Thorsberg mose og Illerup indikerer at de har kommet fra den vestre del av den skandinaviske halvøyen. Men det er også gjenstander som tyder på at det var noen kontinentale deltakere også (Ilkjær 1993; Grane 2007:229-230). Neste horisont med våpenofferfunn stammer fra andre halvdel av det 3. århundre. Blant andre er våpenofferfunnene fra Vingsted, Balsmyr, Ejsbølgård C, Skedemosse og Nydam Ia blitt deponert under denne perioden. De er alle situert rundt den baltiske kysten, og gjenstander funnet i dem hentyder på at de har kommet fra midten av den skandinaviske halvøyen, rundt østre Sverige og Uppland (Ilkjær 1993; Grane 2007:213).

4.5 Sammenfatning

Samfunnet var i stor endring i yngre romertid. Gårdsenhetene og landsbyene forandret seg samtidig som produksjonsteknologien forbedret seg. Gårdsdriften ble mer ekspansiv og lokale og regionale maktsentrum vokste fram under yngre romertid. Dette viser seg blant annet i gravmaterialet, men også i de store spesialiserte verkstedsplassene og handelsplassene. I en særstilling her er de førkristne hallene på Gudme, og storgården der.

De store våpenofferfunnene taler også for at makten var sentralisert og at samfunnet ble mer hierarkisert, og at man hadde nok makt til å både angripe og forsvare seg mot utenforstående.

På slutten av 100-tallet kom også de første skriftegnene, runene. De ble risset inn på personlige ting, som kammer, smykker og våpen, og stort sett var det egennavn som ble risset inn (Lund Hansen 1998).

5. Mynter som arkeologisk materiale

I dette kapitlet blir myntene som et arkeologisk materiale diskutert og materialet som skal bli analysert i denne avhandlingen blir presentert. Kildekritiske problemer og metodologiske perspektiver vedrørende mynter som et arkeologisk materiale analysert ut i fra konteksten er emner som vil bli behandlet i dette kapitlet.

5.1 Kildekritiske problemer til et numismatisk materiale.

Det er flere kildekritiske problemer knyttet til et numismatisk materiale. Mynter blir ofte brukt til å gi en datering, men de gir kun en terminus post quem datering, og kan ikke si noe om eksakt når de ble lagt ned, kun første mulige tidspunkt. De kan ha vært lenge i sirkulasjon før de ble deponert (Reece 2003:149), noe som vises ved at det har blitt gjort funn av blant annet romerske mynter i graver som er mye eldre enn myntene selv (se f.eks White 1988; Martin 1991). Dette er spesielt vanskelig med hensyn til depotfunn som kun inneholder mynter, og som er funnet i pløyselaget. En metode for å kunne datere et myntdepot er å sammenligne sammensetningen av myntene innad i depotfunnet med andre myntfunn som er datert ut ifra andre metoder. Men dette er heller ikke en sikker metode, og å analysere andre arkeologiske funn i nærheten samtidig, kan gi en pekepinn på en mulig datering (Roland og Horsnæs 2004). Funn av mynt i pløyselaget, uten noen som helst sammenheng med arkeologiske strukturer, vil kunne gi lite informasjon, men hvis har en lokalitet med funn av mynt i pløyselaget kan hele lokaliteten inngå som funnkontekst.

I Danmark er mynter *danefæ*, og de blir ofte funnet ved hjelp av metaldetektor. Etter Museumsloven 2001, Kapittel 9 er:

Danefæ og danekræ

§ 30. Genstande fra fortiden, herunder mønter, der er fundet i Danmark, og hvortil ingen kan godtgøre sin ret som ejer, er danefæ, såfremt de er forarbejdet af værdifuldt materiale eller har særlig kulturhistorisk værdi.

Stk. 2. Danefæ tilhører staten. Den, der finder danefæ, og den, der får danefæ i sin besiddelse, skal straks aflevere det til Nationalmuseet.

Loven om danefæ har røtter tilbake til middelalderen og er det lett å sammenligne myntmaterialet fra ulike deler av landet, da denne loven dekker hele Danmark og har sørget for en lik behandling av funnene. I tillegg er det lovlig å bruke metalledetektor i Danmark, noe som har gjort at antallet romerske mynter som har blitt funnet har økt de siste tiårene, spesielt har mengden av sølvmynter i forhold til gullmynter økt (Horsnæs 2010:31-38).

5.1.1 Kriterier for utvelgelsen av materialet.

Det første kriteriet er at myntmaterialet skulle komme fra et område som var utenfor buffersonen på 200 km til *limes*, da denne sona var preget av en dagligdags kontakt med de romerske områdene (Hedeager 1978a). Det andre kriteriet er at myntene ikke skal komme fra områder som en hadde en direkte og allmenn tilknytning til en monetær økonomi hvor mynter ble brukt som penger.

Funnomstendighetene til myntene er et viktig aspekt som det må tas hensyn til når man velger myntmateriale. Funnomstendighetene har noe å si for sannsynligheten for at myntene hører til i en arkeologisk kontekst, og om de har en sikker kontekst. Jeg har tatt utgangspunkt i Helle Horsnæs' fem funnomstendighetsgrupper (2003,2006a):

1. Mynter funnet av amatør-detektorister i pløyselaget.
2. Mynter funnet på regelmessig bearbejdede jorder.
3. Overflatefunn gjort for eksempel i hagen, på stranda eller på en vei.
4. Funn fra arkeologiske undersøkelser.

Skiller også mellom utgravningsfunn fra anlegg/kulturlag og funn fra sekundær posisjon – pløyselag og jordbunker.

5. Funn gjort under konstruksjonsarbeid, grøfing eller torvegraving.

Disse gruppene ble opprinnelig brukt på romerske bronsemynter, men de kan overføres til andre myntfunn. Horsnæs bemerker at hvis man finner denarer på lokaliteter med jernalderaktivitet, øker det sannsynligheten for at de er nedlagt i jernalderen, selv om de er funnet med metalledetektor i pløyselaget (Horsnæs 2006a). Ved å utelukke noen funnomstendigheter faller en del myntfunn bort, slik som gruppe 3 og 5. Hovedsakelig har jeg tatt utgangspunkt i gruppe 4, men noen myntfunn er fra gruppe 1 og 2.

Hvor godt et funn er publisert har også påvirket utvelgelsen av det analyserte materialet, og dessverre faller myntmaterialet fra de to store lokalitetene Gudme og Lundeberg bort på grunn av dette.

5.2 Materialet

Materialet som skal behandles i avhandlingen har blitt valgt ut på grunnlag av de foregående kriteriene og vil bli kort presentert her. De historiske kildene vil også bli kort diskutert i dette delkapitlet.

5.2.1 Graver

Det er kun et fåtall graver fra YRT som inneholder mynter, hvorpå denarene er i overvekt. Det er det som regel én denar i graven. Denarer som blir brukt i graver, begynner i Danmark i C1b og varer til og med C3, hvor denne skikken begynner å avta i C3 (Hansen 1987:229).

Fra Sjælland er det valgt ut tre graver. Grav H fra Nordrup er den eneste mannlige graven (Petersen 1890-1903), mens de to andre gravene, Skovgårde-209 og Himlingøje-1949/2 er kvinnegraver (Ethelberg 2000; Lund Hansen 1995; Birkebæk 2007), og alle er inhumasjonsgraver. På Fyn er det valgt ut fire graver. Tre urnegraver fra Møllegårdsmarken og en inhumasjonsgrav fra Hågerup, en mann (Breitenstein 1943:4; Albrecsten 1968:123).

Grav	Mynttype	Datering
Nordrup H	Denar, Antoninus Pius	C1b
Himlingøje 1949-2	Denar, Titus	C1b
Skovgårde 209	Denar, Hadrian	C1b
Møllegårdsmarken 1503	Denar, Antoninus Pius	C3
Møllegårdsmarken 1715	Denar, Faustina den yngre	C3
Møllegårdsmarken 1755	Denar, Faustina den eldre	C2
Hågerup	Denar, Lucius Aelius Caesar	C1b

Tabell 1: Oversikt over utvalgte graver.

5.2.2 Depotfunn

Det er funnet i underkant av ti depotfunn som består kun av denarer i Danmark, hvor to er fra Fyn og fire fra Sjælland. På Sjælland er det funnet ca. 800 romerske mynter fra ca. 150 lokaliteter, hvorav 530 er fra depotfunnene Lærkefryd, Bagsværd, Råmosen og Orup. Det desidert største funnet, Råmosen, ble funnet på slutten av 1700-tallet og grunnet ulike forhold er det store usikkerheter omkring hvor mange mynter som fantes og sammensetningen av myntene (Horsnæs 2010:77-78). De to depotfunnene fra Fyn er Fangel Mose og Præstemosen i nærheten av Gudme, men kun funnet fra Præstemosen eksisterer i dag. De to depotfunnene som skal anvendes er Orup fra Sjælland og Præstemosen fra Fyn. Begge depotfunnene har blitt funnet i matjorda som har blitt omrota på grunn av jordbruk.

5.2.3 Bosetnings- og verkstedsplasser

Det er mange bosetninger hvor det har blitt funnet denarer, men dateringene spriker fra RT til MA. Ofte har denarene fra de eldre bosetningene blitt funnet i matjorda, uten en sikker kontekst, slik som mesteparten av myntfunnene. Det er da nødvendig å se på resten av funnene, funnsammensetningen, og når aktiviteten var størst, slik at man setter myntfunnet inn i en større kontekst. De mest viktigste boplassene på Fyn, utenom Gudme/Lundeborg, ligger i området rundt dagens Odense. Dette er Seden Syd, Lundsgård og Troelsgård Syd (Horsnæs 2010:110-111).

Lokalitet	Antall mynter	Datering	Lokalitetstype
Hørup	15	RT/GT	BOPLASS/VERKSTEDSPASS
Østervang	11	RT/GT	BOPLASS/VERKSTEDSPASS
Ellebækgård	5	RT/GT/VT	BOPLASS
Troelsgård Syd	3	RT/GT	BOPLASS
Seden Syd	1	RT/GT	BOPLASS
Lundsgård	5	YRT/GT	BOPLASS/VERKSTEDSPASS

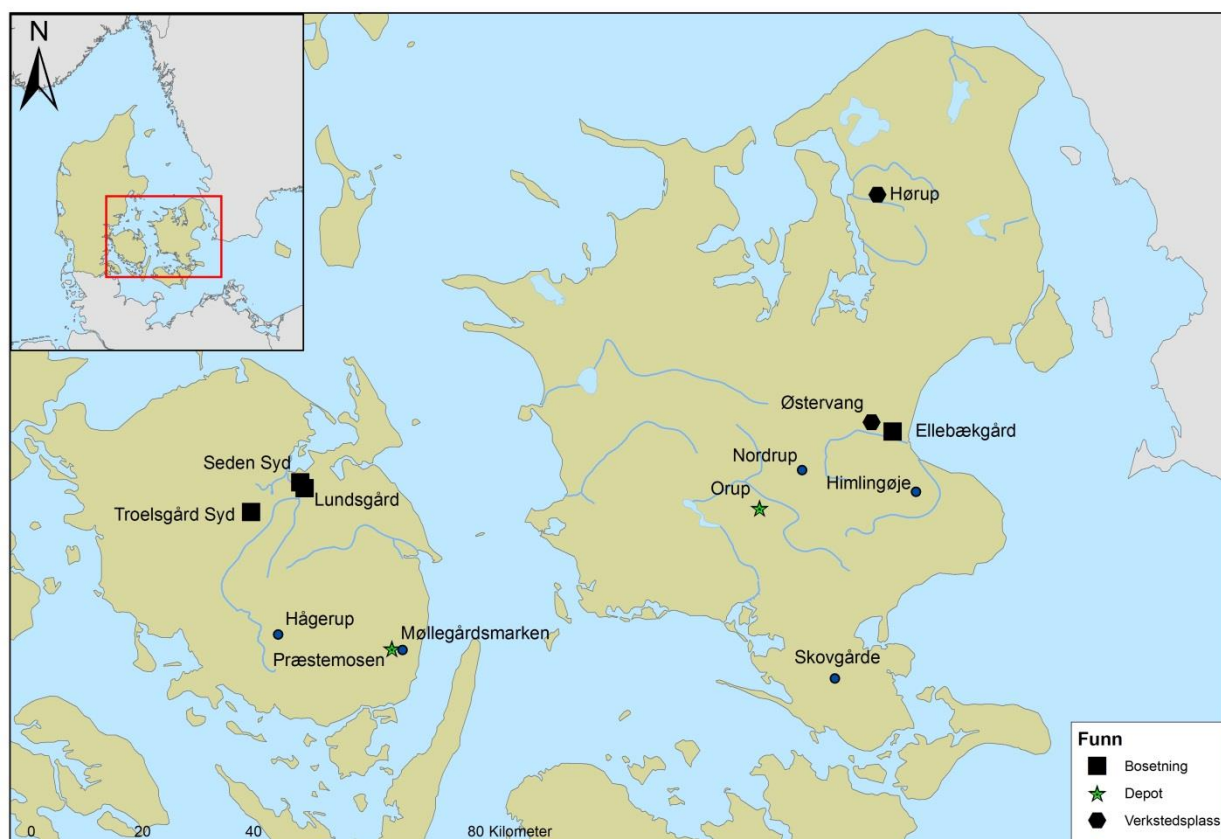
Tabell 2: Oversikt over utvalgte bosetninger.

På Sjælland har verkstedsplassene Hørup og Østervang og boplassen Ellebækgård blitt utvalgt. På Hørup og Østervang har det blitt funnet flest mynter enn de andre bosetningene på Sjælland, og Ellebækgård har også flere myntfunn enn mesteparten av de andre bosetningene (Horsnæs 2010:117-119).

5.2.4 Utelatte myntfunn

Våpenofferfunnene fra RT i Danmark inneholder et stort myntmateriale hvor kontekstene og dateringene er til dels særs gode. Da det er usikkerheter omkring hvem som har ofret det og hvem det ofrede utstyret tilhørte (Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996:471; Ilkjær 2000:144; Horsnæs 2010:71-72, Nielsen 1986:160), er det høyst usikkert om de gjenspeiler de beseiredes og ikke den lokale situasjonen innad i det germanske samfunnet i Danmark. Derfor er våpenofferfunnene ikke en del av mitt materiale.

Løsfunn og enkeltfunn av mynter uten noen konkret kontekst er utelatt, da det er vanskelig å relatere disse funnene til noen andre arkeologiske lokaliteter og de er også meget vanskelig å datere.

Figur 2: Oversiktskart over utvalgte lokaliteter.

5.5 Skriftlige kilder

Skriftlige kilder blir hyppig brukt i forskningen, og da klassiske forfattere som Tacitus, Plinius den eldre, Cæsar og Jordanes. Som ved alle skriftlige kilder finnes det ingen nøytrale fremstillinger, og tekster blir farget og utformet av forfatteres politiske, sosiale og kulturelle miljø (Iddeng 2000:68-69; Morris 2000:12; Chilidis 2002). Den litterære forfattertradisjonen

som de klassiske verkene var underlagt, la i stor grad føringer på verkenes oppbygning, tematikk og vinkling (Norden 1922:56; Mørland 1988; Width 1997:11). De antikke forfatterne hadde stor tiltro til eldre kilder, samtidig som de hadde liten mulighet til å foreta egne observasjoner av folkene de studerte og skrev om. Fordommene som de hadde mot barbarene, reduserte disse folkegruppene til idealiserte skikkelser (Lund 1978:11).

Tacitus' *Germania* blir ofte trukket fram som et eksempel på at germanerne hadde en forkjærlighet for sølv. Det er flere kildekritiske problemer ved å bruke Tacitus. Han levde fra 56 e.Kr. til ca 120 e.Kr., og har sannsynligvis ikke besøkt *limes* eller de germanske områdene. Hans skildringer av germanerne i verket *Germania* sammenfaller også mye med Herodots fremstilling av skyterne flere hundre år tidligere (Flach 1989:48-49; Fuglevik og Gundersen 2007:6). På denne måten har de antikke tekstene en utsagnskraft om den gresk-romerske litterære diskurs (Fuglevik og Gundersen 2007:12). I og med at disse antikke tekstene kanskje kan si mer om det samfunnet som de var en del enn om det samfunnet som de beskriver blant germanerne, har jeg valgt å ikke bruke disse skriftlige kildene som materiale i denne avhandlingen.

6. Analysen

Analysen vil være oppdelt i de forskjellige kontekstene som denarene opptrer i, før de blir utsatt for en komparativ analyse basert på de ulike kontekstene og funnmiljøene de opptrer i. For alle funnkontekstene vil jeg se på sammenhengen med annet funnmateriale og om denarene har blitt bearbeidet eller ikke. Det er tre vidt forskjellige funnkontekster det er tale om, grav-, depot- og verksted- og boplasskontekst, og for de tre kontekstene vil det være ulike ting som det er relevant å analysere. For depotfunnene vil jeg fokusere på sammensetningen av funnet og plasseringen i landskapet og bruken av dette, mens i gravfunnene er det sammenhengen mellom den gravlagte og de andre gjenstandene og selve gravleggingen som vil få større oppmerksomhet. Når det kommer til boplass- og verkstedskontekstene er sammenhengen med andre funn gjort på boplassen og bruken av stedet sentralt her.

6.1 Graver med denar fra Sjælland

Himlingøje 1949-2

I Køge, ved Tryggevejle Å sitt utløp, ligger Himlingøjegravplassen. Denne gravplassen har blitt totalutgravd, og det har vært minst 14 rike inhumasjonsgraver på gravfeltet. Blant dem er det kun én grav som inneholder en mynt, grav 1949-2. Mynten er en denar og er slått under keiser Titus (79-81 e.Kr.). Graven er datert til C1b og det er en kvinnegrav (Lund Hansen 1984; Horsnæs 2010). Graven var dekket med et lag med store steiner og orientert N-S, med hodet i sør. Den døde lå på siden med knærne lett opptrukne (Lund Hansen 1984).

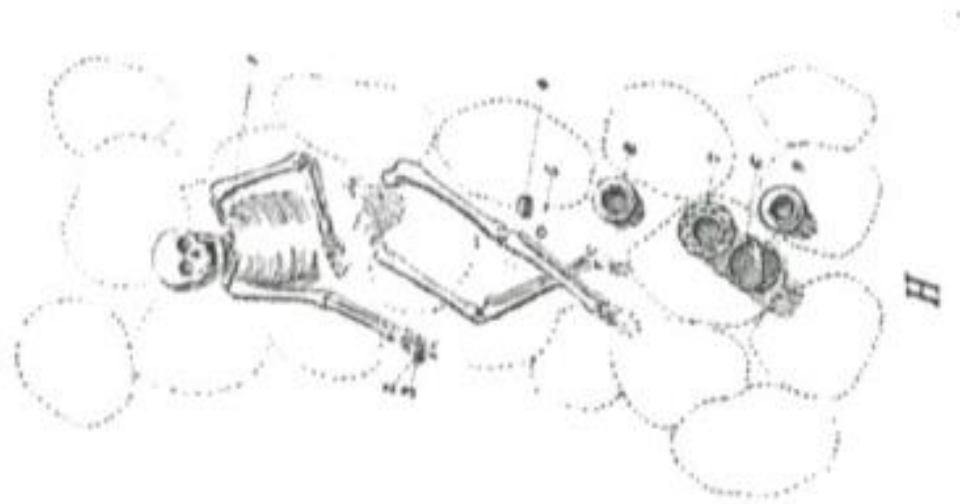
Figur 3: Himlingøje grav 1949-2 (bilde fra <http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/aeldre-jernalder-500-fkr-400-ekr/en-fyrsteslaegt-fra-stevns/kvinden-fra-himlingoeje/>)

Kvinnen hadde fått med seg en rekke gjenstander i graven; to ormehodearminger og ormehodefingerringer i gull, samt flere fibler og en hårnål. I munnen på den avdøde var det plassert en liten gullbit. I fotenden, sammen med fem keramikkar, var det også flere romerske importgjenstander: ett hemmoorkar med to glassbegre, en øse og en sil. (Lund Hansen 1995). Denaren var blitt sekundært bearbeidet ved at den har blitt gjennomhullet, og plassert som en del av et stort perlekjede. Dette perlekjedet inneholdt også en amulettåse i sølv, og øverst en rosettfibula med en runeinnskripsjon. Amulettåsen inneholdt et rør av sølv og plante- og animalske rester (Lund Hansen 1995, Horsnæs 2010:59).

Ser man isolert på denaren, var den over 150 år gammel da den fulgte kvinnen i graven som en del av perlekjedet. Den har gått ut av den økonomiske sfæren og inn i en annen sfære hvor den har blitt en del av den personlige utsmykningen til et individ.

Nordrup H

Omtrent 20 km vest for Himlingøje ligger gravplassen Nordrup. Av et titalls graver er det her også kun en grav som inneholder en mynt, grav H. Dette er en mannsgrav datert til C1b, og den avdøde lå på ryggen under et lag med store steiner. Denaren lå nedenfor kneet, ved venstre side av skjelettet. Denaren er en Antoninus Pius og er preget i år 160 e.Kr., og den har lite spor etter slitasje og er heller ikke sekundært bearbeidet. Like ved denaren lå det en beinkam. I graven fantes det ellers to gullfingerringer på den ene hånden, en sølvfibula ved halsen, og ved føttene var det plassert tre leirkar og et hemmoorkar (Petersen 1890-1903:10-11). Det at denaren var plassert ved beinet sammen med en kam, kan tolkes dit hen at den hører sammen med det personlige utstyret til mannen.

Figur 4: Nordrup grav H (etter Petersen 1890).

Resten av gravplassen på Nordrup er preget av rike graver med innslag av noen få fattigere graver som nesten ikke har fått med seg noe gravgods, og som ikke har blitt gravlagt under store steiner slik de rike gravene har. Blant de romerske importvarene som finnes på gravplassen er bronsesil- og - øse, glass, både med og uten påmalte figurer, bronsefat og bronskasseroller. Glassene med påmalte figurer, såkalte sirkusglass, og glassene med pålagte tråder i hvitt og blått, finner man paralleller til på Himlingøjegravplassen. Det er også funnet et sølvbeger i grav I som er lik de sølvbegrene man har funnet parvis i graver i Himlingøje og Valløby (Petersen 1890-1903:11).

Skovgårde 209

Skovgårde ligger ved Udby og er et gravfelt som inneholdt 18 graver, og alle var kvinnegraver fra perioden 200/210 til 260/270 e.Kr. (Horsnæs 2010:59). Skovgårde 209 var den eneste som inneholdt en denar. Denaren var slått under Hadrian i år 137 e.Kr., og den var montert i et bronseoppheng. Den ble funnet som en del av det store halskjedet (Ethelberg 2000; Horsnæs 2010:59). Graven er datert til C1b og inneholder blant annet en fingerring i gull, en ormehodering og en rosettfibula med runeinnskriften TALGIDA LAMO.

Figur 5: Kjede fra Skovgårde 209 som viser plasseringen av denaren (Ethelberg 2000:94).

I likhet med de andre gravene fra Sjælland var denne NNØ-SSV-vendt, og dekket av et steinlag som besto av store steiner. Utenom denaren, er det omtrent ikke annen romersk import i denne graven.

6.2 Graver med denar fra Fyn

Møllegårdsmarken

Møllegårdsmarken er et gravfelt bestående i hovedsak av kremasjonsgraver, som ligger mellom Gudme og Lundeborg, like ved Tange Å. Møllegårdsmarken må sees i sammenheng med Gudme og Lundeborg, da det ligger midt i mellom de to stedene og har vært i bruk under samme tidsperiode.

Gravene er datert fra førromersk jernalder til og med yngre romertid. Det er over 2023 graver på Møllegårdsmarken, og kun 0,2 % av dem inneholder en mynt (Horsnæs 2010:65). Utav disse er det tre som inneholder en denar, hvorav en fjerde grav inneholder en aureus (Albrechtsen 1971; Horsnæs 2010:70). Grav 1503 og 1715 er datert til C3, mens grav 1755 er datert til C2.

Nederst i bunnlaget i gravurnen 1503 lå det en ubrent denar, slått 159-160 under Antoninus Pius. Urnen inneholdt en stor del brente bein, og mellom disse lå det et bruddstykke av tykt sølvblikk med stempelornamentikk (Albrechtsen 1971:163). Gravurnen i grav 1503 var en stor, svart trehanket vase, hvor hankene var avbrutt. Beinene har blitt kjønnsbestemt til kvinne.

Gravurnen i grav 1715 er en svartbrun skålurne som inneholdt mange brente bein og en ubrent denar. Denaren lå på bunnen av gravurnen, og er slått for Faustina den yngre som var gift med Marcus Aurelius (Albrechtsen 1971:166). Beinene kunne ikke kjønnsbestemmes, men de ble identifisert som en eldre person (*senilis*) (Horsnæs 2010:62).

Grav 1755 inneholdt også et tykt lag jordblandete brente bein. Innimellom beinene ble det funnet en pinsett og en øreskje i bronse i et oppheng og en veldig slitt denar. Den er slått mellom 141 og 161 for Faustina den Eldre som var gift med Antoninus Pius (Albrechtsen 1971:128).

I alt er det over 100 graver med gjenstander som blir definert som importgjenstander, blant annet terra sigillata, øser og siler (Albrechtsen 1971). Slikt sett skiller ikke denarene seg ut merkverdig ut mengden med romerske importvarer i gravgodset.

Hågerup

Hågerup ligger på sentralt på midt-Fyn, og er en inhumasjonsgrav tradisjonelt datert til C1b, men den inneholder en del importgjenstander som er vanligst i C2, samtidig som den har paralleller til graver i Leuna som er datert til C2 (Lund Hansen 1987; Werner 1989; Ethelberg 2000; Horsnæs 2010). Den gravlagte er en mann og lå på høyre side med bøyde armer og bein, med hode i sør. Graven var orientert N-S (Albrechtsen 1968:123).

Lik de andre inhumasjonsgravene fra Sjælland var graven dekket av store steiner. Denaren ble funnet ved eller i munnen, og den er slått i år 137 e.Kr. for L. Aelius Caesar (Breitenstein 1943:4; Albrechtsen 1968:123; Horsnæs 2010:62). Graven inneholdt også andre romerske importgjenstander, der i blant en signetring i gull med en onyx-stein, øse, sil, sølvbolle, sølvskje og pilspisser. Sammen med denaren ble det også funnet en gulltråd. (Albrechtsen 1968:123; Grane 2007:178; Horsnæs 2011:62-63). Sølvskjeen, en såkalt *cochlear*, sølvbollen og signetringen opptrer for første gang i en dansk grav på Hågerup. Den samme typen sølvskje har også blitt funnet i den rike graven fra Årslev (Grane 2007:178).

6.3 Graver med denar

Ser man på alle graver som inneholder en denar, ser man at det er visse likheter og mønstre som dukker opp. Som nevnt tidligere er det et lavt antall av gravene fra yngre romertid som inneholder mynter, og ikke minst en denar. Men ser man på inhumasjonsgravene i seg selv, er de rike graver, fra det høyere sosiale sjiktet i det germanske samfunnet. Denaren i kvinnegravene har blitt enten gjennomhullet eller blitt påsatt en hempe slik at de kan ha blitt en del av et smykkeoppsett. Den har blitt en del av det personlige utstyret til de avdøde kvinnene. Samtidig kan man si det samme om mannsgraven fra Nordup, selv om den ikke har blitt brukt som en del av et smykkeoppsett. Her har denaren ligget nedenfor kneet, sammen med en kam. Det er mulig at disse to gjenstandene har ligget sammen i en slags pung og vært en del av denne mannens personlige utstyr.

Graven fra Hågerup skiller seg ut ved at denaren skal ha ligget ved eller i kjeven. Denaren er ikke bearbeidet, men den var slitt (Albrechtsen 1968:123). Hågerup-graven skiller seg også ut

når det kommer til det romerske importmaterialet, ved at den inneholder signetringen, sølvskjeen og sølvbollen. Den eneste andre graven i Danmark med en sølvskje av samme type er Årslev, og sølvbollen er det eneste romerske drikkekar i sølv funnet i Danmark, utenom et sølv/glass-beger fra Varpelev (Grane 2007:178-179). Denaren ble også funnet sammen med en gulltråd. Dette har blitt tolket i sammenheng med den greko-romanske *obolus*-tradisjonen, samtidig som andre har tolket dithen at munnen ble brukt som oppbevaring, som en pung (Grane 2007:180-181). Jeg vil komme tilbake til diskusjonen omkring *obolus*-tradisjonen under diskusjonen.

Ser man på gravenes utforming, innhold og orientering, er det likheter mellom de sjællandske og noen av de fra Fyn, der i blant Hågerup, Årslev og Sanderumgård (Hedeager 2002:222). Det er også sammenfallende trekk ved gravene på Sjælland. Skovgårde 209 og Himlingøje 1949-2 har begge en rosettfibel med runeinnskrift, en ormehodefingerring type 39a og et glass (glasskår) av type E 209 (Hansen 2000:336). Skovgårdegravplassen har kun glass og ikke bronsekar, mens Himlingøjegravene inneholder begge deler, eller kun bronsekar.

Hvis man sammenligner utstyret man som er i gravene, finner man at Skovgårde 209, 7 og 400, har likheter med Himlingøje 1949-2 og 1894. Generell antropologisk likhet mellom individene i gravleggingen er fastslått mellom Himlingøje 1984 og 1978-1 (Hansen 2000:342-343; Sellevold 1995:258).

De som skiller seg ut er branngravene fra Møllegårdsmarken. De har et «fattigere» uttrykk i gjenstandsmaterialet i og med at de har færre gjenstander, men så må Møllegårdsmarken sees i sammenheng med Gudme- og Lundeborg-komplekset. Selv om de er branngraver så er ikke denarene brent i noen av urnene på Møllegårdsmarken. Det kan bety at de ikke har vært med i brenningen av den eller de døde og har blitt plassert i gravurnene etter kremasjonen (Horsnæs 2010:67).

En ting som er felles for alle denarene i alle gravene er at de er en del eldre enn gravleggingen. I Himlingøje-graven er mynten over 150 år gammel når den blir med den døde ned i graven, i Nordrup, Skovgårde og Hågerup er den over 50 år gammel. Denaren i grav

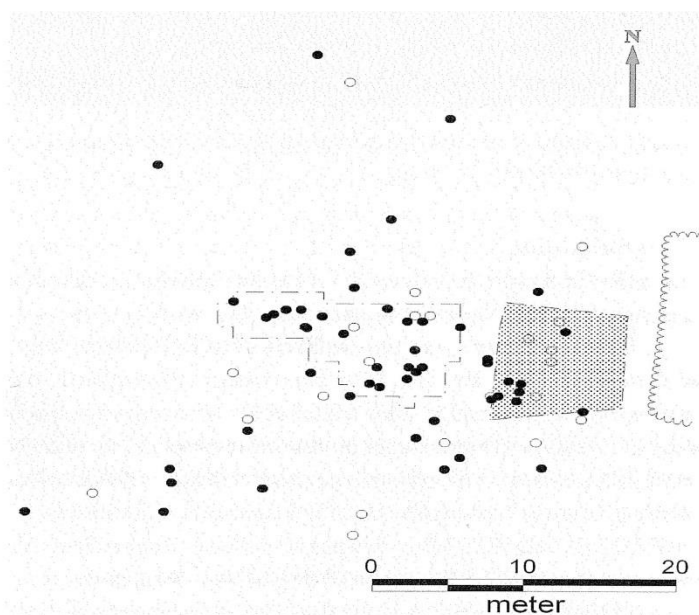
1755 fra Møllegårdmarken var over 100 år gammel, mens denarene i 1503 og 1715 kan ha vært så mye som 200 år eldre enn selve gravleggelsen.

6.4 Depotfunn

Orup

Orup ligger på Midtsjælland i Tyberg sogn, like ved Susåen. Depotfunnet inneholder 120 mynter, hvorpå alle er denarer. Den tidligste denaren er fra tiden under Nero (64-65 e.Kr.), mens den yngste er fra år 202, og er preget under Septimius Severus.

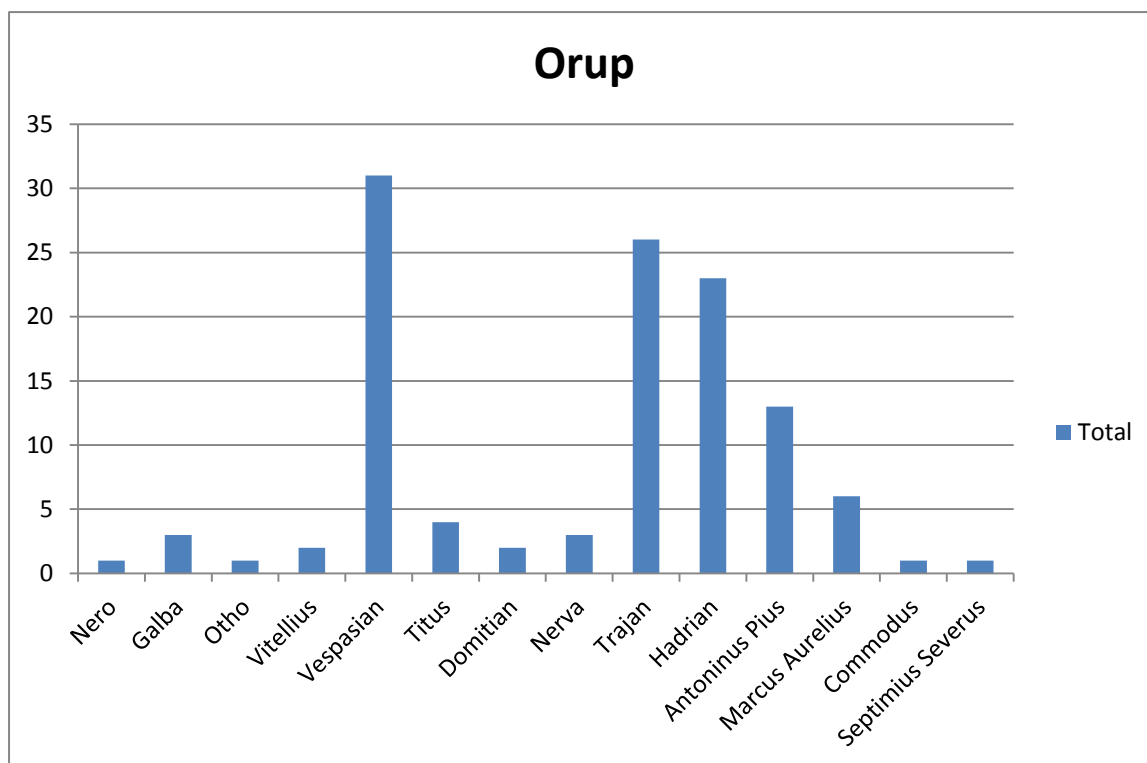
Funnstedet ligger ved foten av en liten høyde i kanten av et eng- og myrområde, som hadde vært et våtområde før det ble drenert og det er ikke funnet andre arkeologiske anlegg og strukturer i nærheten (Roland og Horsnæs 2004:11; Horsnæs 2010:79). Dateringsmessig gir dette noen utfordringer, men hvis man godtar at sammensetningen av de myntene i Orup-funnet ligner på sammensetningen av myntene i Illeup Ådal kan man gi en lignende datering

Figur 6: Funnspredningen av denarene (Roland og Horsnæs 2004, fig. 7).

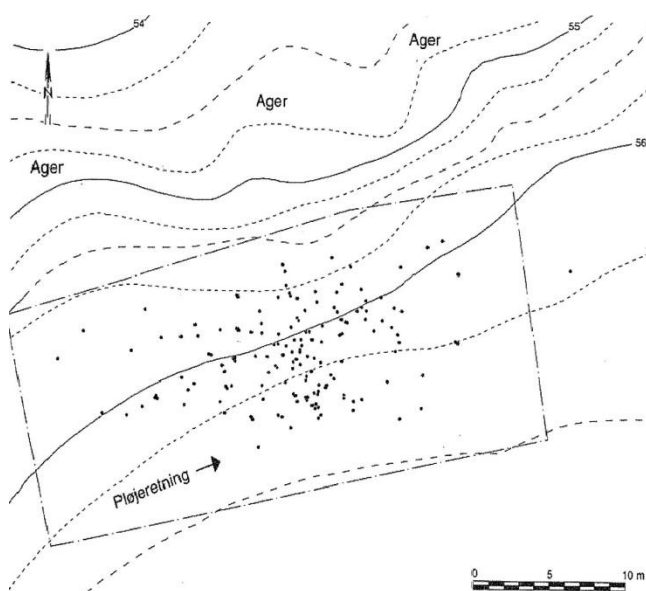
på Orup-funnet. Illerup Ådal er datert til 200-tallet, og myntene i Orup må ha blitt deponert etter 202 AD, da dette er det tidligste mulige pregningstidspunktet til den yngste av myntene (Roland og Horsnæs 2004). Det må understrekes at nedleggelsen kan også ha skjedd senere enn 200-tallet, da det ikke er noen sikre dateringer.

I de danske funn så er det vanligvis de antoninske keiserne som dominerer: Antoninus Pius, Marcus Aurelius og Commodus (Horsnæs 2004). Mens dette depotfunnet er preget av denarer som er preget under det flaviske dynastiet, særlig Vespasian, Trajan og Hadrian er godt representert i Orup. Dette peker på en tidlig sammensetning av depotfunnet.

Figur 7: Fordelingen av mynter pr. keiser i Orup.

Præstemosen

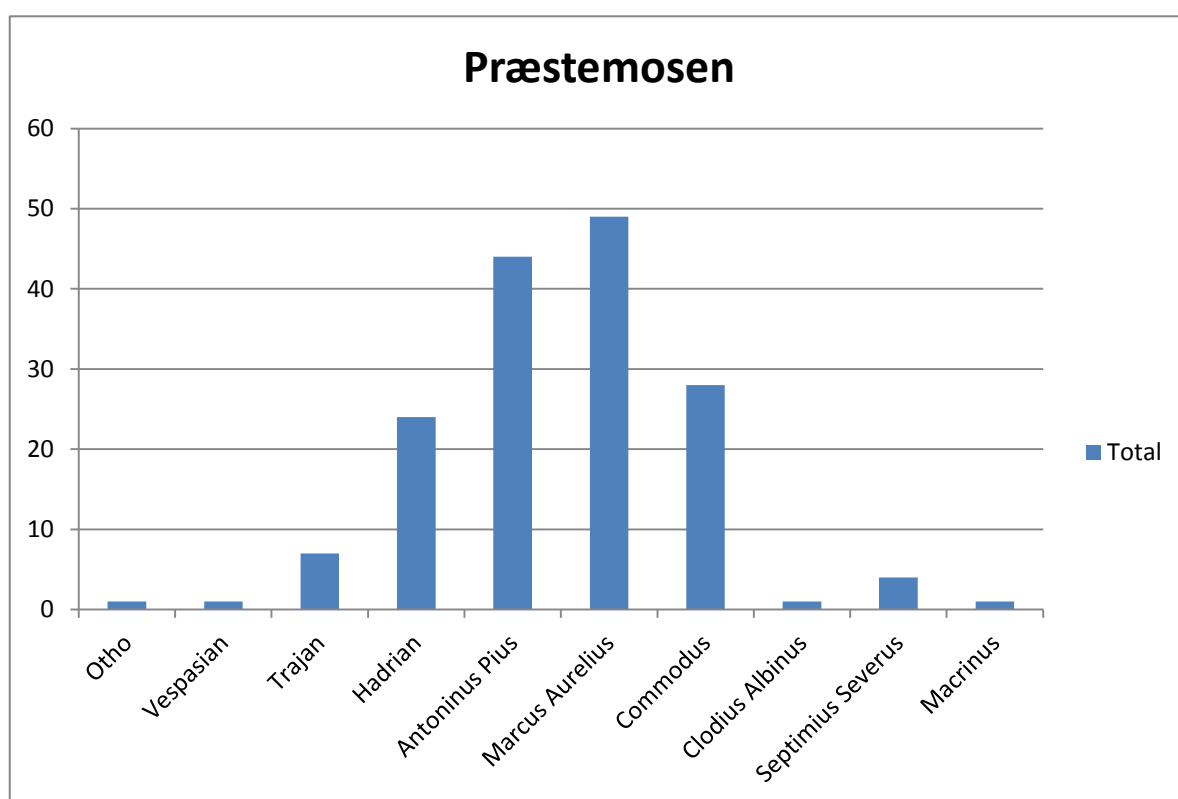

Figur 8: Funnspredning av denarene (Madsen og Michaelsen 1998:67 fig. 3).

Depotfunnet i Præstemosen er den største samlingen av denarer funnet på Fyn. Det består av 160 denarer som ble funnet innenfor et område på 10x20 m, hvor alle lå i pløyselaget Præstemosen ligger like øst for Gudme og funnstedet ligger umiddelbart sør for ei myr (Madsen og Michaelsen 1998:65-67; Horsnæs 2000:129). Funnområdet er avlangt og strekker seg øst-vest, som er i den retningen som pløgen har pløyd, og det kan tyde på at depotet har blitt spredt med pløgen få år før det har blitt funnet. Denarene lå også veldig tett, i flere

tilfeller lå 2-5 denarer samlet. Noen av dem hadde en sortbrun fettete belegg, som har blitt tolket som rester etter en lærpung (Madsen og Michaelsen 1998:66-74; Horsnæs 2000, 2010:81).

Eldste mynt er slått under keiser Otho (69 e.Kr.), og den yngste er slått under keiser Macrinus (217-218 e.Kr.). De aller fleste myntene er slått av de tre antoninske keiserne: Antoninus Pius (138-161 e.Kr.), Marcus Aurelius (161-180 e.Kr.) og Commodus (180-192 e.Kr.), men også Hadrian (117-138 e.Kr.) er godt representert. De antoninske denarene (138-192 e.Kr.) utgjør over 75% av det samlede funnet.

Figur 9: Fordeling av mynter pr. keiser i Præstemosen.

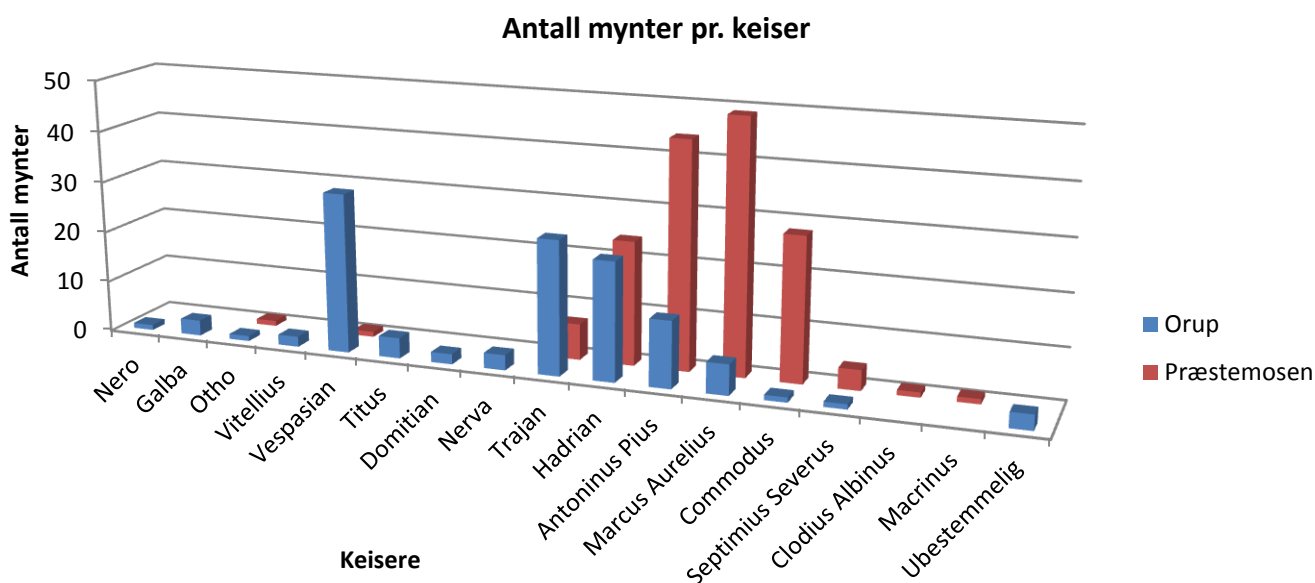
Denarene er generelt pent bevart. Det er noe overflateslitasje, men som regel er keiserportrettene gjenkjennelige. De lå mellom myra og et område hvor det er påvist menneskelig aktivitet, med blant annet tre stolpehull, som kan stamme fra en over 10 m lang bygning. Utover denarene ble det funnet få funn, hovedsakelig metallfragmenter, jern- og sølvslagg, og noen få stykker keramikk (Horsnæs 2000:129). Disse øvrige funnene kunne ikke dateres.

Som med Orup er det vanskelig å datere depotfunn gjort i pløyselaget, men de arkeologiske funnene fra Gudme- og Lundebergområdet tyder på at i hvert fall en del av de romerske denarer fra 2. årh. e.Kr. har vært i bruk helt opp til 4. årh. eller kanskje helt opp til 5. årh. e.Kr. (Horsnæs 2000:130), så depotet kan ha blitt lagt ned på 300- eller 400-tallet (Madsen og Michaelsen 1998:74).

6.5 Orup og Præstemosen

Det er en del likheter og forskjeller mellom depotfunnene Orup og Præstemosen. De mest markante forskjellene er sammensetningen av selve funnet. Figur 10 viser den forskjellige fordelingen av denarer i de to funnene. Der kommer det fram at Præstemosen har en litt senere sammensetning enn Orup, og som nevnt ovenfor er det flaviske dynastiet i høyere grad representert i Orup enn i Præstemosen. Orup har også en tidligere sammensetning ved at den har en tidligere startmynt enn Præstemosen, nemlig en denar fra Nero.

Begge depotfunnene er deponert i eller like ved en våtmark. Orup har ingen strukturer eller funnkontekster fra nærområdet som kan relateres til depotfunnet. Ved Præstemosen ble det funnet spor etter noen stolpehull, men det tyder ikke på at de har noen sammenheng med depotfunnet (Horsnæs 2000).

Figur 10: Fordelingen av denarer pr. keiser i Orup og Præstemosen.

Ser man på alderen til myntene, så er det et spenn på ca. 140 år i Orup, og ca. 150 år i Præstemosen. Det er ikke sannsynlig at myntene har blitt deponert en etter en, år etter år, men sammen som en entitet. Da er det spesielt at det er et såpass spenn i fordelingen av mynttypene. Jeg vil komme tilbake til dette i diskusjonen.

6.6 Boplasser og verkstedsplasser på Sjælland

Hørup

Hørup ligger i den nordøstlige delen av Sjælland, mellom Fredrikssund og Slangerup. Utgravningsområdet ligger på kanten av et lett skrånende sydvendt platå, og det er til sammen avdekket rundt 2000 m² (Sørensen 2000:6). Hørup er en spesialisert verkstedsplass. Håndverk som er representert på plassen er jernutvinning/smiing, bronsestøpning og kammakeri. Andre håndverk som mulig kan ha funnet sted er ravsliper/perlemaker, tekstilfremstilling, lærbearbeiding/skomaker/sadelmaker og fargefremstilling (Sørensen 2000). Verkstedplassen er senest anlagt i perioden B2, og fortsetter gjennom yngre romertid og videre inn i germanertid før den forsvinner (Sørensen 2000:54). Våpen blir mer vanlig i den sene del av funksjonsperioden til Hørup, yngre romertid og germanertid. På vanlige boplasser forekommer våpen sjeldent (Watt 1991:100; Hansen 1990: 221; Helgesson 1998:43).

Ni mynter har blitt funnet på Hørup under utgravningen, men på grunn av metallsøking er det totale antallet nå oppe i 14 romerske mynter. Alle har blitt funnet i pløyelaget. (Sørensen 2000:33; Horsnæs 2010:108,117). Tolv av myntene er denarer, mens de to siste er en sesterts og en siliqua. Både siliquaen og sestersen har rester etter at de har blitt påsatt en hempe. Denaren som er slått under Vespasian kan også muligens ha rester etter et bronseoppheng rundt kanten av mynten (Sørensen 2000; Horsnæs 2010:108).

Keiser	Vespasian	Trajan	Antoninus Pius	Marcus Aurelius	Commodus	Septimius Severus	Andre mynttyper
Antall	1	1	4	3	2	1	2

Tabell 3: Oversikt over denarer funnet ved Hørup.

Flesteparten av denarene ved Hørup er preget under de antoninske keiserne (se tabell 3), men det er allikevel en relativt stor spredning på denarene tidsmessig, ikke minst hvis man tar med siliquaen som ble slått i Arles under Valentinian I (364-367 e.Kr.) (Horsnæs 2010: 108,117).

På Hørup ikke er det funnet noen importgjenstander som direkte kan knyttes til elitesfæren, men slike funn er det nesten ikke utenfor gravene eller depotfunn. Men det er funnet en rekke lokale typer som kan indikere tilstedeværelsen av en overklasse: en gullberlokk, deler av en praktsverdskjede og en del av en praktspenne av forgylt sølv (Sørensen 2000:53). Andre gjenstander som finnes på Hørup og som kun har blitt funnet i rike graver er et tyrehodeformet drikkehornsbeslag og en bronseteinvekt. Ellers finnes det spor i gjenstandsmaterialet som vitner om en kontakt mot Europa og mot områdene rundt Oder og Weischel (Sørensen 2000:53-54). Det er enkelte glasskår og glassperler, samt en rekke fibler som er av typer som overveiende finnes i området rundt Oder og Weischel som peker i den retningen.

Funnene på plassen vitner om spesialisert håndverk, og at det er en indirekte tilstedeværelse av en lokal elite. Hørup var et viktig ledd i den lokale eliten sitt redskap til å beholde makten gjennom kontroll av, og fremstilling av prestisjeprodukter. Hørup var nok et produksjonssted for eliten eller en stormann (Sørensen 2000:54).

Østervang

Østervang ligger ved Ejby, ca 8 km vest for Køge. Området ble undersøkt med metalldetektor, og noen av funnene som dukket opp var: klippete sølvbarrer, sølvskåler, sølvstenger, deler av fibler, sju romerske sølvdenarer, vektlodd, bronsefibler, bronsenagler, samt en del keramikk. Verkstedplassen er datert fra år 0 frem til 600-tallet (Tornbjerg 2002:152).

På lokaliteten er det avdekket ca. 50 hus og et stort antall groper. Husene representerer faser av den samme stormannsgården, med et beboelseshus/langhus på opptil ca. 35 m., og til hver

fase har det hørt en rekke mindre uthus (Tornbjerg og Woller 2000:28; Horsnæs et al. 2005:119).

Østervang er en spesialisert håndverks plass, noe som gjenspeiler seg i funnmaterialet. Det har blitt funnet spor etter bronsestøping og digelfragmenter, esseslagg og spor etter smiing. I flere av gropene er det funnet emner av bein- og gevir, samt små tilvirkete beinplater som mest sannsynlig er til kammer (Tornbjerg 2002:156). På lokaliteten er det avdekket ca. 50 hus og et stort antall groper. Husene representerer faser av den samme stormannsgården, med et beboelseshus/langhus på opptil ca. 35 m., og til hver fase har det hørt en rekke mindre uthus (Tornbjerg og Woller 2000:28; Horsnæs et al. 2005:119). I en av gropene fantes det et depotfunn bestående av 11 klippede gullstykker samt ett stykke bruddsølv (Tornbjerg 2002:157).

Denarene som er funnet på Østervang har blitt funnet i pløyselaget ved hjelp av en metallsøker. Totalt ble det funnet 11 denarer (se tabell 4) som stammer fra Nero til Geta Caesar (72/73-200/202 e.Kr.). Selv om det er et lavt antall mynter, og spredningen er stor tidsmessig mellom den yngste og eldste mynten, ser man det er en tilnærmet lik fordeling av myntene mellom de antoninske keiserne og de flaviske keiserne.

Keiser	Nero	Vespasian	Trajan	Hadrian	Antoninus Pius	Marcus Aurelius	Commodus	Geta Caesar
Antall	1	1	2	2	2	1	1	1

Tabell 4: Oversikt over denarer funnet ved Østervang.

Andre importvarer utenom myntene er deler av glass fra Romerriket og sørøsteuropa. Sammen med at Østervang har vært en spesialisert verkstedplass og funnene av vognnagler, importgjenstandene og gulldepot, blir plassen satt i sammenheng med Himlingøjegravene som er kun 15 km der ifra (Lund Hansen 1995).

Funn av romerske denarer på verkstedplasser har blitt tolket dithen at de har vært brukt som råstoff i for eksempel smykkeproduksjon. Det har blitt gjort analyser av sølvgjenstander fra Østervang hvor resultatet viser at det ikke er belegg for å anta at denarene har vært brukt som

råmateriale for de undersøkte sølvgjenstandsfragmentene, de kan i hvert fall ikke ha vært den eneste kilden til sølv (Horsnæs et al. 2005:123-124).

Ellebækgård

Ellebækgård ligger mellom Køge og Ølby. Denne lokaliteten har blitt gjenstand for grundige undersøkelser med metallsøkere, samtidig som det har blitt gjort konvensjonelle arkeologiske utgravninger. Detektorfunnene fra Ellebækgård består i første rekke av smykker, mynter, barrer, vektlodd og klipp, pyntebeslag og enkelte personlige gjenstander (Tornbjerg og Sørensen 2004:9). Dateringene strekker seg fra førromersk jernalder til sen vikingtid. Hovedvekten av funn er fra germanertid og vikingtid, men fibler, glassperler og denarer fra yngre romertid (Tornbjerg 2002:151; Horsnæs 2010:110). Husene som ble avdekket under forundersøkelsen stammer fra både eldre romertid, yngre romertid, og germanertid (Tornbjerg 1992:53). Bebyggelsen er omgitt av enkeltliggende gårder, hvor noen har vært mer langvarige enn andre (Tornbjerg 2002:151).

De fem denarene som har blitt funnet ved Ellebækgård er identifisert som en slått under Vespasian, to slått under Antoninus Pius, en slått under Commodus og den siste kunne ikke identifiseres (Horsnæs 2010:117). Så her er de antoninske keiserne i overvekt.

6.7. Boplasser og verkstedplasser på Fyn

Troelsgård syd

Troelsgård syd ligger sørvest for dagens Odense. Undersøkelser her har blant annet avdekket hustomter, kulturlag og ovner. Dette er en utstrakt boplass som har vært i bruk fra eldre romertid til germanertid (Jensen 2006). Lokaliteten har også blitt undersøkt med metalldetektor, og det har kommet fram ulike gjenstander av både lokal og romersk opprinnelse, der i blant ti fibler av jern og bronse (Jensen 2006). Det er ikke så mye romersk import som har blitt funnet, men et bronsebeslag og tre denarer har blitt funnet. De tre denarene fordeler seg slik at en er slått under Hadrian og to denarer slått under Commodus (Horsnæs 2010:118).

Seden syd

Lundsgård og Seden syd ligger øst for Odense, og det skiller ca 1 km mellom de to lokalitetene. Seden syd ligger nordvest for Lundsgård. Seden syd har en bebyggelse som er datert fra ca. 300 f.Kr. til 500 e.Kr. undersøkelser gjort av lokaliteten i årene 1997-2004 har påvist minst 20 langhus, diverse hegn og minst 28 brønner og flere kulturlag. Hovedparten av bosetningssporene kan dateres til yngre romertid og eldre germansk jernalder (Therkelsen og Henriksen 2009:5). Boplassområdet tolkes som en verkstedsplass hvor det har foregått metall- og tekstilbearbeiding. Dette gjelder spesielt i perioden under 300- og 400-tallet før gården blir forlatt (Therkelsen og Henriksen 2009:5).

Seden syd har blitt undersøkt med metallsøker ved flere anledninger, og ved undersøkelsen i årene 1997-2004 fant man en romersk denar. Den var så slitt at den ikke bestemmes mer presist enn at den har blitt slått under antoninske keisere eller under det severiske dynastiet (138-217 e.Kr.) (Therkelsen og Henriksen 2009:15). Det har blitt funnet noen biter fra et romersk sølvfat på Seden syd. Sammen med denaren er det omtrent alt av romerske importgjenstander som har blitt funnet på plassen (Henriksen 2000; Therkelsen og Henriksen 2009:16).

Lundsgård

Lundsgård ligger øst for Odense. Ved metalldetektorsøkning har det kommet fram et stort funnmateriale som dateres fra eldre romertid til eldre germanertid, i tillegg noen få gjenstander fra vikingtid og tidlig middelalder, samt flere gjenstander fra moderne tid (Henriksen 2000:17). Ved utgravninger er det kommet fram sju sikre hustomter fra eldre og yngre romertid, men også funn av blant annet fibler som viser til aktivitet i førromersk jernalder og eldre germanertid (Albrechtsen 1946; Henriksen 1998).

Det er funnet romersk import på Lundsgård, der i blant et skår av en terra sigillata-skål (Lund Hansen 1987; Henriksen 2000:22) og fem romerske mynter. Utav av dem er fire identifisert

som denarer og er slått under keiserne Trajan, Hadrian, Antoninus Pius og Marcus Aurelius (Horsnæs 2010:119).

Det er innslag av håndverksaktiviteter på plassen. Gjenstander som peker på at det har vært bronse-, sølv- og gullsmed-aktiviteter på Lundsgård (Henriksen 2000:28). Fragmenter av blant annet beinkammer, og funn av en betydelig mengde vevvekter kan tyde på at det også har foregått en produksjon av beingjenstander og tekstilfremstilling på plassen (Henriksen 2000:28).

6.8 Boplasser og verkstedsplasser med funn av denarer

Ellebækgård og Østervang ligger i Køge, i nærheten av Himlingøje, Varpelev og Valløby, hvor det er rike graver og makt- og elitesentre. Østervang og Hørup har i de store trekk de samme håndverkene representert på plassene, men i forskjellig mengde. Likt som Høruplassen har ikke Østervang de prestisjegivende importvarer eller hjemlig produserte statusmarkerende gjenstander, for eksempel kolbearminger, ormehodearminger og ormehodefingerringe fra yngre romertid, som kun finnes i elitegraver. Men Hørup og Østervang er allikevel med sine spesialiserte håndverksfunksjoner tolket dithen at de er underlagt en stormann eller høvding (Tornbjerg 2002:157).

Ser man på verksted- og boplassene på Fyn er det også mange likhetstrekk mellom dem. Både Seden syd og Lundsgård syd har en spesialisert produksjon av kammer, en metallproduksjon og tekstilframstilling (Henriksen 2000; Hansen 2009; Therkelsen og Henriksen 2009).

Aktivitetsnivået for Seden Syd- og Lundsgårdkomplekset topper seg ved tiden omkring yngre romersk og eldre germansk jernalder. Da kan man se tydelige tegn på handel og håndverksaktiviteter i form av metallgjenstander og produksjonsanlegg. Seden Syd og Lundsgård komplekset utgjør dermed en tvedelt bebyggelse med én eller flere sentrale håndverksgårder kombinert med omkringliggende gårder (Bonde og Hansen 2011:10)

Sammenligner man verkstedplassene fra Sjælland og Fyn ser man at de har de samme håndverkene representert. Ser man der i mot på denarfunnene ser man at på Sjælland er det funnet betydelig flere denarer enn på Fyn. Denarene fra Sjælland har også en lang tidsmessig spredning, mens de fra Fyn holder seg innenfor et kortere tidsspenn. Nå er det slik at alle denarfunnene fra disse plassene er funnet i pløyselaget ved hjelp av en metalldetektor, og de har således ikke en konkret daterbar kontekst som de kan forholde seg til. Men som nevnt i kapitel 5.1 kan funn i fra pløyselaget relateres til underliggende strukturer hvis slike finnes. Det som er vanskelig å si noe om, er hvor ble disse denarene lagt/tapt på plassen, eller om de tilhører noen spesifikke strukturer.

Det som er viktig å huske på, selv om det kan være vanskelig å relatere denarer til konkrete strukturer, er at det ikke er vanlig å finne denarer, eller romerske mynter for den saks skyld, på boplasser og verkstedplasser i Danmark fra yngre romertid (Horsnæs 2005b:562). Og de plassene som det har blitt funnet denarer og andre romerske mynter på, skiller seg ut fra andre bosetninger fra perioden ved at har produksjon av luksusvarer som gull- og sølvsmiing, og at det blir funnet sjelden gjenstander på de plassene (Horsnæs 2005b:563).

6.9 Denarenes funnkontekster

I analysen har jeg tatt for meg denarene i de ulike funnkontekstene hver for seg og sammenlignet dem. Det inntrykket man får av funnkontekstene er at denarene har blitt deponert i miljøer hvor prestisje- og høystatusgjenstander går igjen. Unntaket her blir denarene funnet i depotfunnene. De har ingen andre gjenstander eller strukturer som kan relateres til funnkonteksten. Det er verdt å merke seg at i Præstemosen fant man mulige rester etter en pung av lær, som muligens kan ha inneholdt alle denarene i funnet før ploegen spredte det utover marken. Det ble dog ikke funnet spor etter noen nedgravning til denne eventuelle pungen. Det ble det således heller ikke funnet spor etter i Orup. Der var depotfunnet spredt utover marken av ploegen, og en eventuell beholder og nedgravning til har forsvunnet.

De mest åpenbare forskjellene på funnen er selve funnkontekstene i seg selv. Denarene opptrer i ritualiserte kontekster som graver hvor de har blitt en del av det personlige utstyret til den gravlagte, og i depotfunn hvor det ikke er spor etter annen menneskelig aktivitet. Det betyr nødvendigvis ikke at den funnkonteksten ikke er en ritualisert kontekst. Fordi ulike soner i landskapet kan ha spesielle funksjoner, og oppfattes som liminale. Depotenes funnkontekst kan ha vært på grensen eller overgangen mellom de levende og de døde verden (Hedeager 2003). Graver er også slike liminale steder hvor det foregår en overgang og transaksjon mellom de levende og døde.

Denarene som opptrer på boplass og verkstedplasser har ikke en konkret kontekst, men plassen i seg selv er der hvor de har blitt funnet på, som er deres kontekst. Som nevnt ovenfor er det uvanlig å finne denarer på boplasser og verkstedplasser i yngre romertid, det er kun på de plassene som har kontakt med en høystatussfære og som er storgårder hvor man finner denarer og andre mynter på (Horsnæs 2005b). Dette glir også inn i bildet man har av de to andre kontekstene. Gravfunnene er rike og depotfunnene har blitt deponert i et ritualisert miljø som inngår i en elitesfære. Selv om gravene fra Møllegårdsmarken er «fattigere» i uttrykket enn de andre inhumasjonsgravene, beror dette blant annet på at det er en annen gravskikk som råder der. Jeg vil ikke si at de gravene har et så «fattig» uttrykk som de gir uttrykk for, de døde har tross med seg romerske importvarer og andre luksusgjenstander, som pinsett, med seg i døden.

Når det kommer til annen romersk import i de funnkontekstene som denarer opptrer i, varierer det hvor mange importgjenstander det er i de enkelte kontekstene, men også typene er forskjellig. I depotfunnene er det kun denarer som opptrer, mens i gravene finner man importgjenstander som øser, siler, romersk glass og forskjellige romerske boller og kar. På verksted- og boplassene er det mindre romerske importgjenstander, og det er som regel snakk om fragmenter av kar, beslag eller glass.

7. Diskusjon

I dette kapitelet vil jeg diskutere hvordan denarene har blitt kulturelt redefinert i det germanske samfunnet på de danske øyene Sjælland og Fyn, samtidig som jeg vil belyse hva slags verdi de hadde og hvordan dette gjenspeiler seg i det arkeologiske materialet.

7.1 Denarenes gjenstandsbiografi

Når man skal tolke denarenes gjenstandsbiografi, så er det visse deler av historien til denarene som mangler. Denarer som har kommet helt opp til Sør-Skandinavia har reist fra utmyntningsstedene i Romerriket, krysset *limes*, før de har endt i jorden i Sør-Skandinavia. Flesteparten av denarene som har kommet til Sjælland og Fyn har blitt slått i de offisielle myntverkene i Roma i løpet av de tre første århundrene av keisertiden (Horsnæs 2010:180). Hvilken sti disse denarene har tatt, fra Romerriket og opp til Sjælland og Fyn, er vanskelig, om ikke umulig å gjenskape. Men det man kan undersøke er hva som kan ha skjedd med dem når de har kommet opp til Sør-Skandinavia.

Som analysen viser er det et fåtall av denarene som har gjennomgått fysiske forandringer. Det er kun i kvinnegravene på Sjælland at de har blitt forandret på. Forandringen består da av at de enten har blitt gjennomhullet eller fått påsatt en hempe eller en innfatning som gjør det mulig å anvende de i et smykkeoppsett (Lund Hansen 1984; Ethelberg 2000). Det som er interessant er at alle denarene i gravfunnene er relativt gamle før de kommer i jorden. Denarer i graver har ikke blitt sett på som å ha samme prestisje som de andre romerske importvarene i gravene. Dette har blitt grunnlagt med at de romerske importvarene har kommet i jorden temmelig raskt etter at de har kommet de germanske områdene, og at de romerske myntene har blitt holdt i sirkulasjon i så lang tid før de har blitt nedlagt (Hedeager 1988).

Hvis man appliserer et biografisk perspektiv på denarene, så kan man argumentere for at denarene sin egenalder kan være et uttrykk for at de har hatt et langt livsløp og at det har vært et viktig moment for at de ikke har blitt lagt i jorden rett etter de kom til Danmark. Denarer, og mynter generelt, er i en særstilling når det kommer til hvordan folk oppfatter deres verdi og tillegnethet.

I det romerske samfunnet inngikk denarene i en monetær økonomi hvor de ble utmyntet av en sentralmakt, og folk kunne kjøpe og selge varer for dem. I det de krysser grensen over til de germanske områdene forandres dette ved at de inngår i andre former for handel og overføringer mellom personer. Innenfor buffersona som er nærmest *limes* kan man tenke seg at de inngikk i en form for begrenset markedshandel (Hedeager 1978), mens når denarene kom lenger unna *limes* ville de ha inngått i en varebytteøkonomi, og et samfunn hvor gave-giving var viktig. De har da beveget seg over i en sekundær kontekst hvor de befinner seg utenfor sitt primærområde, både geografisk og tidsmessig (Myrberg 2005; Horsnæs 2005a).

Ut i fra analysen kan vi se at når denarene opptrer utenfor sin primærkontekst og har blitt tatt opp i det germanske samfunnet, blir de inkorporert i ulike ritualer og rituelle hendelser. Når en denar følger med en avdød person i graven er de en del av den kollektive rituelle og sosiale handlingen som et ritual er (Bell 1997). Den materielle kulturen kan få en politisk og symbolsk betydning ved at en elite kontrollerer tilgangen til gjenstandene eller bruker dem i ritualer knyttet opp mot den politiske makten (Rødsrud 2012). Og når dette knytter seg opp til eksotiske og sjeldne gjenstander, kan det være med de symbolene være med på danne et grunnlag for sosiopolitiske relasjoner (Carver 1999; Ealre 1990).

7.2 Denarer i depotfunn

Romerske importvarer som glassbegre og drikkeutstyr, øser og siler har blitt tillagt stor symbolsk verdi, ved at de var prestisje- og høystatusvarer (Hedeager 1988). Hvis man tolker depotfunnene ut i fra en forståelseshorisont om at de har blitt deponert i liminale landskapsrom, ved grenser og overganger til våtmarker som ofte blir tildelt spesielle funksjoner, kan man ikke kun tolke depotfunnene som skatter eller handelsdepot. Myntene blir da en del av den kollektive bevisstheten, samtidig som de blir en markør i landskapet. Der i fra kan man trekke ut at denarene hadde en verdi utover kun det å fungere som en standardverdi og som et indirekte betalingsmiddel.

Det er flere ting som understreker dette. Denarer i depotfunn opptrer svært sjeldent sammen med andre gjenstander, mens depotfunn med andre mynttyper ofte opptrer sammen med både smykker og bruddsølv/gull (Horsnæs 2010).

I motsetning til våpenofferfunnene er myntdepotfunnene ikke destruert. I destruksjonen av våpen som i offerfunnene, blir gjenstanden også avskilt fra sitt tidligere sosiale liv (Brück 2006:91). Det at denarene ikke har blitt ødelagt før deponeringen, kan sees som et uttrykk for at de ikke var blitt avskåret fra deres øvrige sosiale biografi. Mens tolkningen av deponeringer som rituelle handlinger kategoriserer nedleggelsene, gir den ikke i seg selv innsikt i hvordan disse gjenstandene var oppfattet i samtiden (Lund 2009:108). De deponerte myntene kan sees på som gjenstander som var mer, og ble kanskje likefrem personifisert.

7.3 Denarer i gravfunn

Som nevnt tidligere blir denarer i gravfunn tolket slik at det er en del av den avdødes personlige utstyr. I graven i Hågerup ble denaren funnet ved eller i munnen, og dette har blitt tolket som en *obolus*-tradisjon (Grane 2007:180). *Obolus*-tradisjonen kan også beskrives som Charonsmynt. Det er en skikk som stammer fra den greske myten om fergemannen Charon som transporterer de døde sjeler over elven Styx. Styx skiller de levendes land fra dødsriket (Boye 2002:208; Horsnæs 2010:67). Mynten skulle plasseres i den avdødes munn slik at den døde kunne betale fergemannen. Uten betalingen ville ikke Charon ta med seg sjelen over til dødsriket (Grinder-Hansen 1988). Hvis man ser på den klassiske litteraturen, vil man se at Charon ikke var en fremtredende karakter i den klassiske verdenen, og avgiften som skulle betales til Charon var ikke høy. Måten den skulle betales på var ved at en mynt skulle plasseres i munnen (Stevens 1991). Ser man på graver i Danmark som inneholder mynter, er det kun i Hågerup hvor man kan ane en slik tradisjon. Men undersøkelser av greske graver og graver i nærheten av *limes*-sona, viser at det er en veldig differensiert bruk av mynter i gravene (Stevens 1991; Horsnæs 2010:68; Ekengren 2009:179). Linda Boye argumenterer for at et glasskår kan legges i munnen på den avdøde i stedet for en mynt, og det i stedet kan være det ekvivalente for en Charonsmynt (Boye 2002), hun bemerker også at de kan være lagt sammen med gravens bordservice for å være et symbol på det glasset som den gravlagte ikke fikk med seg i døden (Boye 2002:209).

Termen *münzersatz* (Bemman 2006) er et begrep som blir brukt om gjenstander som fragmenter av glass og gull, og som er plassert i munnen til den gravlagte for å være en slags type betaling (Boye 2002). Hvis man tar utgangspunkt i myten om Charon, så skulle han ha en veldig lav betaling for fergeturen over Styx. Dette sammenfaller ikke med at det er fragmenter av glass og gull og en denar som man finner i munnen på de gravlagte (Horsnæs 2010:69). Glass, så vel som gull var luksusgjenstander i Danmark under jernalderen, og kan ikke sies å symbolisere en lav betaling for å transportere sjelen. I og med at det kun er den ene graven, Hågerup, i mitt materiale hvor denaren kan sies å symbolisere en slik *münzersatz*, vil jeg legge meg på den linjen at den generelle tendensen er at denarer i graver er en del av det personlige utstyret.

Denarene i gravfunnene hadde oppnådd en viss alder når de fulgte den avdøde. På grunnlag av det og det at de har kommet fra en annen samfunns- og økonomisk sfære, kan man si at de har bygget seg opp en biografi gjennom hele sitt livsløp. De er et tegn på at det har vært kontakter, om ikke direkte med det romerske riket, men i hvert fall med andre som der igjen har vært i kontakt med Romerriket. Romerske importvarer som drikkesett og glass inngår i gravgavene som personer fra de høyere sosiale sjikt har fått med seg i graven (Hedeager 1988; Lund Hansen 1995). Selv om denarene ikke blir anvendt i gravene som den øvrige romerske importen, viser det at de har blitt tatt opp i det germanske samfunnet og blitt kulturelt redefinert ved at de har blitt en del av det personlige utstyret til høytstående personer i det germanske samfunnet.

7.4 Sølvverdien til denarene

Flere forskere (Andersson og Herschend 1997:59; Hedeager 1988:121, Hedeager og Tvarnø 2001:91-92; Horsnæs 2003:339) har tolket den høye forekomsten av eldre romerske sølvmynter i Germania dit hen at de gir indikasjoner på at det var myntenenes metallverdi som var essensiell for germanerne. Forekomsten av denarer i det germanske samfunnet blir sett i sammenheng med germanernes behov for standardverdier i møtet med den romerske markedsøkonomien (Hedeager og Tvarnø 2001:91-92). Myntene har på også blitt tolket slik at

de har vært brukt som kilde for metall som kopper, tinn, sølv og gull (Bolin 1926; Hedeager 1988; Lund Hansen 1995; Ethelberg 2000).

Det har blitt gjort flere analyser av både denarer og sølvsmykker, i det henseende for å kunne bekrefte eller avkrefte at denarer og romerske importvarer ble smeltet om og gjenbrukt i blant annet smykkeproduksjon (Horsnæs et. al 2005; Jouttijärvi 2009). De analysene som har blitt gjort har kommet fram til at denarer ikke har blitt brukt til smykkeproduksjon, men at det i stedet ble brukt romerske fat og boller i stedet for mynter (Jouttijärvi 2009:251).

Legger man til grunn disse analyseresultatene, så kan ikke tilstedeværelsen av denarer på verkstedplasser med sølvarbeider forklares ved at de skulle brukes i produksjonen. Verdien til denarene lå ikke kun i deres egenverdi i form av at de var av sølv, og derfor skulle brukes i produksjonsøyemed, men det må ha vært en annen grunn til at de er tilstedeværende på slike type plasser.

De boplassene/verkstedsplassene jeg har tatt utgangspunkt i kan sees på som høystatusplasser ved at det har blitt drevet håndverk der som lagde gjenstander for eliten (elitereflekterende gjenstander), som man ser igjen i høystatusgraver. Da denarer også opptrer i et fåtall rike romertidsgraver, kan det virke som om de har en verdi som har plassert dem i en sfære hvor de er omgitt av høystatusgjenstander og – kontekster.

8. Avslutning og konklusjon. Et forsøk å samle trådene.

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å undersøke hvordan de romerske denarene har blitt tatt opp i det germanske samfunnet på de danske øyene Sjælland og Fyn. Denarenes verdi har stått sentralt, det at de har gjennomgått en verditransformasjon og blitt kulturelt redefinert

Mynter er ikke penger. I hvert fall ikke denarer i det germanske samfunnet i yngre romertid i Danmark. Denarenes verdi er ikke en tradisjonell økonomisk verdi, men de kan ha blitt brukt i en rituell økonomi, hvor de for eksempel har blitt plassert i landskapet som en ofring av en verdi. Det at myntene ble brukt i det personlige utstyret i graver, (dog i få men rike graver) de opptrer alene i depotfunn i liminale områder, vil peke mot at de har en sosial-rituell verdi som går utover den rent monetære verdien de har hatt i det romerske samfunnet.

Myntene gjennomgår en verditransformasjon fra det romerske samfunnet til det germanske samfunnet, fra en monetær økonomi til ikke-monetær økonomi. De germanske stammene og folkene vil nok ha hatt kjennskap til myntenes funksjon og pengeverdi innad i Romerriket. Men som andre romerske importvarer, langt fra limes, tillegges de andre verdier og et annet meningsinnhold.

Innad i det germanske samfunnet på Sjælland og Fyn virker det som de romerske myntene inngår i en høystatussfære, noe som de andre romerske importvarene også gjør. Det som gjør at myntene skiller seg ut fra de andre romerske importvarene, er at de finnes i forskjellige kontekster og at de har hatt en lang sirkulasjonstid.

Ser man spesielt på depotfunnene med denarer, er det særegent fenomen at i yngre romertid er kun denarer i depot og ingen andre gjenstander. Myntene kan ha hatt en sosial og rituell verdi, som ikke lett kan sees i boplass/verkstedsplassmaterialet, men som vist i metallanalyser har ikke denarene blitt brukt som sølvkilde til metallarbeider. Det kan virke som om selv om de kunne smeltes om og gjenbrukes, var det de romerske bollene og fatene som det skjedde med

Sett ut ifra analysen og diskusjonen så har ikke denarene en tradisjonell økonomisk verdi, på den måten at det var deres sølvverdi som var viktig i yngre romertid. Jeg mener at det at de opptrer i de forskjellige kontekstene på den måten de gjør, og at det at de har blitt brukt i ulike rituelle og sosiale settinger, gjør at man kan si at denarer på Sjælland og Fyn i yngre romertid hadde en sosial og rituell verdi ved at de tok del i ulike ritualer i det germanske samfunnet. På denne måten kan man si at denarene ble en sosial aktør.

Denarenes biografi har påvirket deres verdi, på den måten at de har overlevd lenge i det germanske samfunnet før de har blitt lagt i jorden. Det at de er romerske gjenstander og at de har vært en del av den monetære sfæren, kan ha påvirket den verdien de har hatt i et ikke-monetært samfunn.

Primærkilder.

Tacitus.

Complete Works of Tacitus. Alfred John Church. William Jackson Brodribb. Lisa Cerrato. edited for Perseus. New York. : Random House, Inc. Random House, Inc. reprinted 1942.

Litteraturliste.

Albrechtsen, E.

1968 *Fynske Jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder.* Fynske Studier VII. Odense.

1971a *Fynske Jernaldergrave IV¹ Tekst. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm.* Fynske Studier IX. Odense.

1971b *Fynske Jernaldergrave IV² Tavler. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm.* Fynske Studier IX. Odense.

Andersson, K. og F. Herschend

1997 *Germanerna och Rom.* Institution för arkeologi och antikk historia, Uppsala Universitet, Uppsala.

Appadurai, A.

1986 Introduction: commodities and the politics of value. I A. Appadurai (red.), *The social life of things. Commodities in cultural perspective.* 3-63. Cambridge University Press, Cambridge.

Aubin, H.

1925 Der Rheinhandel in römsicher Zeit. *Bonner Jahrbücher* 130, 1-37.

Balling, J.

1963 De romerske møntfund i Jylland. *Nordisk Numismatisk Årbog* 1962. 5-78.

1966 De romerske møntfund fra Skåne, Halland og Blekinge. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 5-81.

Bell, C.

1992 *Ritual theory, ritual practice.* Oxford University Press. New York.

1997 *Ritual. Perspectives and dimensions.* Oxford University Press. New York.

Bergquist, L-G.

2005 *En enkel til Himlinghøje. Dødens mode 1: ett virrvarr av varianter. Makt och monumentalitet vid gravens rand eller Døden: en berättelse om livet? Praktgraver i Sydskandinavien under*

1000 år: ca 150 f.Kr. - ca 1050 e.Kr. Dept. of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala.

Bjerg, L.

2007 *Romerske denarfund fra jyske bopladser. En arkæologisk kulegravning.* Aarhus universitetsforlag, Århus.

Bolin, S.

1926 *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Studier i romersk och äldre germansk historia.* Lund.

Boye, L.

2002 Glasskår I munden – en upåaktet gravskik i yngre romersk jernalder. I J. Pind et. al (red.), *Drik – og du vil leve skønt. Festskrift til Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen*, Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol. 7. København.

Bradley, R.

2000 *An Archaeology of Natural Places.* Routledge. London and New York.

Breitenstein, N.

1942 De romerske møntfund fra Gudme Herred. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 69-98.

1943 De romerske møntfund fra Fyen uden for Gudme Herred. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 1-20.

1944 De romerske møntfund fra Bornholm. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 1-86.

1946 De romerske møntfund fra Bornholm. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 1-85.

1948 De romerske møntfund fra den sjællandske øgruppe. *Nordisk Numismatisk Årsskrift.* 1-34.

Brogan, O.

1936 Trade between the Roman Empire and the free Germans. *Journal of Roman Studies* 26/2, 195-222. Society for the Promotion of Roman Studies.

Brück, J.

2004 Material metaphors. The relational construction of identity in Early Bronze Age burials in Ireland and Britain. I *Journal of Social Archaeology*, vol 4 (3), s. 307-333

Carver, M. O. H.

1999 Exploring, Explaining, Imagining: Anglo-Saxon Archaeology 1998. I C. E. Karkov (red.), *The archaeology of Anglo-Saxon England: basic readings*. s. 25-52. New York.

DeMarrais, E., L. J. Castillo og T. Earle

1996 Ideology, Materialization and Power Strategies. *Current Anthropology* 37(1). S. 15-31. The University of Chicago Press.

Earle, T.

1990 Style and iconography as legitimation in complex chiefdoms. I M. W. Conkey og C. A. Hastorf (red.), *The Uses of style in archaeology*, s. 61-72. Cambridge, Cambridge University Press.

Eggers, H. J.

1951 *Der römischen Import im freien Germanien*. Hamburg

Ekengren, F.

2006 Performing death. The function and meaning of Roman drinking vessels in Scandinavian mortuary practices. I A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere (red.), *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions: an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, s. 109-113. Lund, Nordic Academic Press.

2009 *Ritualization – hybridization – fragmentation: the mutability of roman vessels in Germania Magna AD 1-400*, Acta archaeologica Lundensia, Series in Lund 4, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Ethelberg, P.

2000 *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N.Chr. auf Seeland*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.

Fonnesbech-Sandberg, E.

1989 Münzfunktionen in der Kaiserzeit und Volkwanderungszeit Dänemarks. *Frühmittelalterliche Studien* 23.420-452.

Fuglevik, L. M. og I. M. Gundersen

2007 Skriftlige kilder i arkeologiske forklaringsmodeller: Tolkningsproblemer knyttet til bruk av romerske tekster i konstruksjonen av nordeuropeisk romertid. I *Nicolay arkeologisk tidsskrift*, nr. 103, 2007. Oslo.

Gell, A.

- 1992 The technology of enchantment and enchantment of technology. I J. Cooter og A. Shelton (red.), *Anthropology, Art and Aesthetics*, s 40-63. Clarendon Press, Oxford.

Galster, G.

- 1924 Romerske mønter fundne i Danmark og indgaaede efter 1893. *Numismatisk Forenings Medlemsblad*. 187-189.

Godłowski, K.

- 1985 Der römische Handel in die Germania libera aufgrund der archäologischen Quellen. I K. Düwel, H. Jankuhn, H. Siems og D. Timpe (red.), *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil I. Methodische Grundlagen und Darstellung zum Handel in vorgeschichtlicher Zeit und in der Antike. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1980 bis 1983*. 337-366. Abhandlung der Akademie der Wissenschaft in Göttingen. Göttingen.

Gosden, C. og Y. Marshall

- 1999 The cultural biography of objects, i *World Archaeology*, 31 (2), s 169-178.

Gotfredsen, A. B., M. B. Henriksen, J. Kveiborg og K. Green Therkelsen

- 2009 Fjordfiskere, strandjægere, håndværkere og handelsmænd i jernalderens Seden. *Fynske minder* 2009.77-108.

Hansen, H. J.

- 1990 Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *Kuml* 1988-89. Århus.

Hansen, J.

- 2009 *Til døden os skiller. - om udgravningen af en gravplads ved Lundsgaardkomplekset*. Fynske Minder 2009.

Hauberg, P.

- 1894 Skandinaviens fund af romersk Guld- og Sølvmynt før Aar 550. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*. 325-376. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.

Hedeager, L.

- 1978 A Quantitative Analysis of Roman Imports in Europe North of the Limes (0-400 A.D.), and the Question of Roman-Germanic Exchange. I K. Kristiansen og C. Müller (red.), *New Directions in Scandinavian Archaeology*, 191-216.
- 1988 Pengeøkonomi og prestisjeøkonomi i romersk jernalder. I P. Mortensen og B. M. Rasmussen (red.), *Fra stamme til Stat i Danmark*, Vol. 1: *Jernalderens Stammesamfund*. 117-122. Jysk Arkæologisk Selskaps Skrifter 22. Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.
- 1999 Sacred topography. Depositions of wealth in the cultural landscape. I *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*, red. af A. Gustafsson og H. Karlsson, s. 229–52. Gotarc Series A, vol. 3. Göteborg University, Department of Archaeology. Göteborg.
- 2003 Kognitiv topografi. Edelmetalldepoter i landskapet. I *Snartemofunnene i nytt lys*, P. Rolfsen og F.-A. Stylegar (red.), s. 147-166. Skrifter, vol. 2. Universitetets Kulturhistoriske Museer. Oslo.

Hedeager, L. og H. Tvarnø

- 2001 *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Pax Forlag, Oslo

Hedeager, L. og K. Kristiansen

- 1981 Bendstrup – en fyrstegrav fra ældre romersk jernalder, dens sociale og historiske miljø. *KUML* 1981, 1-163.

Helgesson, B.

- 1998 Vad är central? – fenomen och funktion; lokalisering och person. *Centrala Platser Centrala Frågor. Acta Archaeologica Lundensia No. 28*. Lund.

Helms, M. W.

- 1993 *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade, and Power*. University of Texas Press. Austin

Henriksen, M.B.

- 1998 Fynske jernalderbopladser. Et publikationsprojekt. I M. B. Henriksen (red.), *Bebyggelseshistoriske projekter. Deres betydning, bearbejdning og publikation. Rapport fra et bebyggelseshistorisk seminar på Hollufsgård den 9. april 1997*. Skrifter fra Odense bys museer, vol.3, s. 7-20. Odense.
- 2000 *Detektorfund – hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af boplasser med detektorfund fra jernalder og middelalder. Rapport fra et bebyggelsesseminar på Hollufsgård den 26. oktober 1998*. Skrifter fra Odense bys Museer vol. 5. Odense.

Hildebrand, H.

1866 *Svenska folket under hednatiden*. Stockholm.

Hodder, I.

1982 Conclusions and prospects, i *Symbols in Action. Ethnoarchaeological studies of material culture*, s.212-229. Cambridge University Press, Cambridge.

1986 The problem, i *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology*, s.1-17. Cambridge University Press, Cambridge.

Horsnæs, H. W.

2003 Mønterne i moserne. I L. Jørgensen, B. Storgaard og L. G. Thomsen (red.), *Sejrens triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. 330-340. Nationalmuseet, København

2005a Når mønter ikke er penge - et eksempel på postmodernistisk numismatikk. *META medeltidsarkeologisk tidsskrift* 3, 2005. 11-20.

2005b *Roman Coins in a Barbarian Context. I XIII Congreso Internacional de Numismática / Proceedings of the XIII International Congress of Numismatics*, Madrid September 2003, Madrid 2005, s.561-565.

2006a Roman bronze coins in Barbaricum, Denmark as a case study. I H. W. Horsnæs og J. Chr. Moesgaard (red.), *Singel Finds – the Nordic Perspective. Proceedings of the seminar in Copenhagen 23-24 November 2001*, *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002*. 63-99.

2006b Many coins from one site. Towards a method to distinguish between single finds and hoards in detector material. I H. W. Horsnæs og J. Chr. Moesgaard (red.), *Singel Finds – the Nordic Perspective. Proceedings of the seminar in Copenhagen 23-24 November 2001*, *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002*. 100-108.

2008 Roman coins and their context in Denmark. I A. Bursche, R. Coilek og R. Wolters (red.), *Roman coins outside the empire. Ways and Phases, Contexts and Functions. Proceedings of the ESH/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland) 3-6 September 2005*. 135-145. *Collection Moneta* 82. Wetteren.

2010 *Crossing Boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol.1: Finds from Sealand, Funen and Jutland*. Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol. 18. København.

Horsnæs, H. W., B. Gottlieb, U. Schnell og S. Å. Tornbjerg

2005 Sølvanalyser og romerske denarer frå Østervang, i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 4, august, 119-125. København

Ilkjær, J.

1993 Illerup Ådal 3-4. *Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör*, (Jysk Arkæologisk Selskabs

Skrifter XXV, 3-4), Højbjerg.

2000 *Illerup Ådal – Et arkæologisk tryllespeil*. Højberg.

Ingvaldsen, H.

2005 Mellom objekt og symbol. Kontekstbaserte tolkningsteorier for mynters oppkomst og funksjon fra antikken til vår tid. *META medeltidsarkeologisk tidsskrift* 3, 2005. 21-36.

Jensen, J.

2003 *Danmarks Oldtid, ældre jernalder 500 f.Kr. – 400 e.Kr.* København.

Jensen, L.E.

2006 *Troelsegård Syd – Arkæologisk udgravning af bopladsspor fra romersk og germansk jernalder*. *Arkæologisk Rapport nr. 39, 2006*. Odense Bys Museer

Jouttijärvi, A.

2009 Copper alloys, silver and gold. I L. Boye og U. Lund Hansen (red.), *Wealth and Prestige. An Analysis of Rich Graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*. Kroppedal, Studier I Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi, Vol II, 2009. Kroppedal Museum.

Kertzer, D.

1988 *Ritual, politics and power*. Yale University Press.

Kilger, C.

2005 På jakt efter människorna bakom mynten. Tolkningsmöjligheter inom det numismatiska och historisk-arkeologiska forskningsfältet. *META medeltidsarkeologisk tidsskrift* 3, 2005. 37-52.

Kopytoff, I.

1986 The cultural being of things. I A. Appadurai (red.), *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. 64-91. Cambridge University Press, Cambridge.

Kromann, A.

1976 Stengade II : en langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid / Skaarup, Jørgen / 1976

1984 Recent Roman Coin finds from Denmark. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1983-84, 74-100.

1985 De nye store fund af romerske mønter fra Smørengsgård, Gudme og Illerup. *Numismatisk rapport/meddelelser fra dansk numismatisk forening* 8. 126-135.

1987 Die römischen Münzen von Gudme. *Frühmittelalterliche Studien* 21. 61-73.

- 1989 Romerske denarer fundne i Sverige, review of Lind 1988. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 4. 81-82.
- 1990a Recent Roman coin finds from Denmark. I I.A. Carradice (red.), *Proceedings of the 10th international congress of numismatics. London, September 1986*. 263-274. Wetteren.
- 1990b Recent Roman coin finds from Denmark, supplement to Breitenstein and Balling. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 1983-84. 59-122.
- 1995 Die Römischen Münzen von Sealand. I U. Lund Hansen og B. Storgaard (red.), *Himlinghøje – Sealand – Europa. Ein gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Sealand, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. 347-363. Det kongelige nordiske oldskriftselskab. København.5

Kromann, A. og M. Watt

- 1984 Skattefundet fra Smøenge. *Natinalmuseets Arbejdsmark*, 29-41. København.

Kyvik, G.

- 2005 *Fenomenologiske perspektiver: Gravritualer i bronsealder*. Upublisert hovedfagsoppgave, universitetet i Bergen.

Lund, A. A.

- 1978 *Cæsar som etnograf*. Gyldendal, København.

Lund, J.

- 2009 *Åsted og vadeste: deponeringer, genstadsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskap*. Upublisert avhandling (ph.d.). Universitet i Oslo.

Lund Hansen, U.

- 1987 *Römischer Import im Norden Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaizerzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Det Kongelige Nordiske Skriftselskab, København.
- 1995 *Himlinghøje – Seeland – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. Nordiske fortidsminder, 13. Det Kongelige. Nordiske Oldskriftselskab, København.
- 1998 Zur Ausstattung und sozialen Stellung runenführender Gräber der Kaiserzeit in Südsandinavien. I Düwel, K. (red.) *Runeninschriften als Quelleninterdisziplinäre Forschung. Abhandlungen des vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.-9. August 1995*, (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 15), Berlin 160-79.

Madsen, C. og K. Kjer Michaelsen

1998 Penge lugter ikke... og dog. *Fynske minder* 1998, 65-75.

Malmer, M. P.

1973 En korologisk aspekt på tolkningen av den gotländska järnålderns myntfund. I P. Sarvas og A. Siiriäinen (red.), *Finska fornminnesföreningens tidskrift. Honos Ella Kivikoski*. 132-136. Helsinki.

Mauss, M.

1995 [1925] *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oversatt av Thomas Hylland Eriksen. Cappelens upopulære skrifter. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Meskel, L.

2004 *Object Worlds in Ancient Egypt. Material biographies past and present*. Berg, Oxford og New York.

Miller, D.

2002 Artefacts and the Meaning of Things. I *Companion Encyclopedia of Anthropology*, T. Ingold (red.), s.396-419. Routledge. London and New York.

Montelius, O.

1869 *Från Jernålderen*. Stockholm.

Myrberg, N.

2005 Numismatik mellan historia och arkeologi. Intruktion och pulstagning. *META medeltidsarkeologisk tidsskrift* 3, 2005. 3-9.

Nielsen, S.

1984 Nogle træk af den økonomiske udvikling i det første årtusind. *Fra Stamme til Stat. Symposium på Sostrup kloster 23-25. maj 1984*. sidetall Århus.

1986 Denarerne fra romersk jernalder – funktion og utbredelse. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 146-162. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

1989 Roman denarii and Iron Age Denmark. I H. Clarke og E. Schia (red.), *Coins and Archaeology, Medieval Archaeology Research Group, Proceedings of the First Meeting at Isegran, Norway 1988*. BAR International Series 556. 29-36.

Mørland, H.

1988 Innledning. I Tacitus' *Årbøkene (Annales)*. S 11-26. Aschehoug, Oslo.

Norden, E.

1922 *Die Germanische Urgeschichten in Tacitus Germania*. Verlag von BV. G. Teubner, Berlin.

Oestigaard, T. og Goldhahn, J.

2006 From the Dead to the Living. Death as Transactions and Re-negotiations. I *Norwegian Archaeological Review* Vol. 39, No. 1: 27-48.

Polanyi, K.

1968 The semantics of money use. I *Primitive, archaic, and modern economies: Essays of Karl Polanyi*. (red.) G. Dalton. New York.

Reese, R.

2003 Coins and the late Roman economy. I L. Lavan og W. Bowden (red.), *Theory and practice in late antique archaeology*. Late Antique Archaeology Vol. 1. 139-168. Brill, Boston.

Roland, T. og H. W. Horsnæs

2004 Orup-skatten – romerske mønter og sjællandske stormænd. *Liv og Levn 18-2004*, 9-20. Næstvedt museum.

Rødstrud, C. L.

2012 *I liv og død: keramikken sosiale kronologi i eldre jernalder*. Upublisert avhandling (ph.d.). Universitetet i Oslo.

Solli, B.

2002 *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Pax. Oslo

Stevens, S.T.

1991 Charon's obol and other coins in ancient funerary practises, *Phoenix* 45, 215-229.

Sørensen, S. A.

2000 *Hørup – en sjællandsk værkstedsplads fra romersk jernalder*. Museet Færgegaarden.

Therkelsen, K. G. Og M. B. Henriksen

2009 *Arkæologisk rapport nr. 24, 2009*. Odense Bys museer. Odense.

Tornbjerg, S. Å.

2002 Skrot og godt frå Østervang – en værkstedplads ved Ejby nær Køge. I *Drik – og du vil leve skønt. Festskrift til Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen*. Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol. 7. København.

Tornbjerg, S. Å. og A. C. Sørensen

2004 Ellebækgård – Ølbys forgænger? *Årbog Køge museum 2003*. 7-22.

Tornbjerg, S. Å. og T. Woller

2000 Østervang – en jernalderbebyggelse med håndværk og handel. *Årbog Køge museum 1999*. 15-29.

von Carnap-Bornheim, C. og J. Ilkjær

1996 *Die Prachtausrüstungen, Illerup Ådal*, vol. 5, vol 25:4, Jutland

von Uslar, R.

1938 Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritte Jahrhunderts nach Christus aus Mittle- und Westdeutschland. *Germanische Denkmäler der Frühzeit 3*, 169-173. Berlin.

Watt, M.

1991 Sorte Muld. Høvdingesæde og kultcentrum fra Bornholms yngre jernalder. *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Høvdingesamfund og Kongemagt*. Århus.

Weiner, A. B.

1992 *Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving*. University of California Press, Los Angeles.

Widt, T.

1997 *Cornelius Tacitus' Agricola og Germania. Oversatt til norsk og med innledning av Trygve Width*. Aschehougs, Oslo.

Willers, H.

1901 *Die römische Bronzeimer von Hemmoor, nebst einem Anhang über die römischen Silberbarren aus Dierstorf*. Hannover.

1907 *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien*. Hannover og Leipzig.

Appendiks:

Vedlegg 1: Oversikt over keisere og dynastier.

Det julio-claudiske dynasti	
Augustus	27 f.Kr.–14 e.Kr.
Tiberius	14–37
Caligula	37–41
Claudius	41–54
Nero	54–68
De fire keiseres år	
Galba	68–69
Otho	69
Vitellius	69
Det flaviske dynasti	
Vespasian	69–79
Titus	79–81
Domitian	81–96
Nervan-antoniske dynasti	
Nerva	96–98
Trajan	98–117
Hadrian	117–138
Antoninus Pius	138–161
Marcus Aurelius	161–180
Lucius Verus	161–169
Commodus	180–192
Intet dynasti	
Pertinax	193
Didius Julianus	193
Det severiske dynasti	
Septimius Severus	193–211
Pescennius Niger (motkeiser)	193–194
Clodius Albinus (motkeiser)	193–197
Caracalla	211–217
Geta	211
Macrinus	217–218
Diadumenianus	217–218
Heliogabalus	218–222
Alexander Severus	222–235
Soldatkeiserne	
Maximinus Thrax	235–238

Gordian I & Gordian II	238
Balbinus & Pupienus	238
Gordian III	238–244
Philippus I Arabs	244–249
Decius	249–251
Gallus	251–253
Aemilian	253
Valerian I	253–260
Gallienus	253–268
De illyriske keisere	
Claudius II «Gothicus»	268–270
Quintillus	270
Aurelian	270–275
Marcus Claudius Tacitus	275–276
Florian	276
Probus	276–282
Carus	282–283
Carinus	283–285

Tetrarkiet	
Diokletian (augustus)	284–305
<i>Galerius</i> (caesar)	292–305
Maximian (augustus)	286–305
<i>Konstantius Chlorus</i> (caesar)	292–305
Galerius (augustus)	305–311
<i>Maximinus</i> (caesar)	305–308
Konstantius I Chlorus (augustus)	305–306
<i>Flavius Valerius Severus</i> (caesar)	305–306
Konstantin I den store	306–337
Flavius Valerius Severus	306
Maxentius	306–312
Maximian	307–308

Maximinus Daia	308–313
Licinius	308–324
Valerius Valens	316–317
Martinianus	324
Konstantin II	337–340
Konstans	337–350
Konstantius II	337–361
Julian den frafalne	361–363
Jovian	363–364
Det valentinianske dynasti	
Valentinian I	364–375
Valens	375–378
Gratian	378–383
Valentinian II	383–392
Det theodosiske dynasti	
Theodosius I den store	392–395

Vedlegg 2: Komplet funnliste fra Præstemosen

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
6155	1	OBM 7164x283	Otho	2,73	8, 10 (I, 260)	69	69
6155	2	OBM 7164x296	Vespasian	2,6	37 (II, 19)	70	72
6155	3	OBM 7164x261	Trajan	3,12	9 (II, 245)	98	99
6155	4	OBM 7164x243	Trajan	2,65	9 (II, 245)	98	99
6155	5	OBM 7164x211	Trajan	2,4	60 (II, 248)	101	102
6155	6	OBM 7164x303	Trajan	2,51	119 (II, 252)	103	111
6155	7	OBM 7164x207	Trajan	2,45	142 (II, 253)	103	111
6155	8	OBM 7164x289	Trajan	2,52	147 (II, 254)	103	111
6155	9	OBM 7164x279	Trajan	2,79	343 (II, 268)	103	111
6155	10	OBM 7164x225	Hadrian	2,6	10 (II, 340)	117	117
6155	11	OBM 7164x341	Hadrian	1,29	11a (II, 340)	117	117
6155	12	OBM 7164x340	Hadrian	2,37	47, 52, 149 (II, 345-346, 356)	118	122
6155	13	OBM 7164x274	Hadrian	2,2	80 (II, 350)	119	122
6155	14	OBM 7164x348	Hadrian	2,53	80 (II, 350)	119	122
6155	15	OBM 7164x257	Hadrian	2,34	80 (II, 350)	119	122
6155	16	OBM 7164x349	Hadrian	1,93	88, 90 (II, 351)	119	122
6155	17	OBM 7164x214	Hadrian	2,45	95 (II, 351)	119	122
6155	18	OBM 7164x247	Hadrian	2,16	150, 154, 161, 175 (II, 359-360) 336 (II, 379)	125	138
6155	19	OBM 7164x342	Hadrian	2,46	160 (II, 359)	125	128
6155	20	OBM 7164x355	Hadrian	2,4	172 (II, 360)	125	128
6155	21	OBM 7164x267	Hadrian	2,47	172 (II, 360)	125	128
6155	22	OBM 7164x334	Hadrian	2,34	173 (II, 360)	125	128
6155	23	OBM 7164x337	Hadrian	2,31	178 (II, 361)	125	128
6155	24	OBM 7164x206	Hadrian	2,26	181 (II, 361)	125	128
6155	25	OBM 7164x284	Hadrian	2,4	220a (II, 365)	132	134
6155	26	OBM 7164x270	Hadrian	2,41	230a (II, 367)	134	138
6155	27	OBM 7164x306	Hadrian	2,77	241a (II, 368)	134	138
6155	28	OBM 7164x248	Hadrian	2,67	257 (II, 370)	134	138
6155	29	OBM 7164x321	Hadrian	2,58	280 (II, 372)	134	138
6155	30	OBM 7164x293	Hadrian	2,54	302, 303 (II, 374-375)	134	138
6155	31	OBM 7164x240	Hadrian	2,6	306d (II, 375)	134	138
6155	32	OBM 7164x330	Hadrian (Sabina)	2,37	391 (II, 386)	134	138
6155	33	OBM 7164x299	Hadrian (Sabina)	2,7	395a (II, 386)	134	138
6155	34	OBM 7164x232	Antoninus Pius	2,5	4 (III, 25)	138	138
6155	35	OBM 7164x226	Antoninus Pius	2,8	58 (III, 32)	139	139
6155	36	OBM 7164x237	Antoninus Pius	2,65	73 (III, 34)	140	143
6155	37	OBM 7164x215	Antoninus Pius	2,67	85c (III, 36)	140	143
6155	38	OBM 7164x264	Antoninus Pius	2,4	111c (III, 39)	143	144
6155	39	OBM 7164x229	Antoninus Pius	2,52	127 (III, 42)	145	161
6155	40	OBM 7164x275	Antoninus Pius	2,67	137 (III, 43)	145	146
6155	41	OBM 7164x238	Antoninus Pius	2,62	150, 155 (III, 44)	145	161
6155	42	OBM 7164x295	Antoninus Pius	2,56	162 (III, 46)	147	148
6155	43	OBM 7164x346	Antoninus Pius	2,33	177d (III, 48)	148	149
6155	44	OBM 7164x311	Antoninus Pius	2,64	193c (III, 49)	150	151
6155	45	OBM 7164x331	Antoninus Pius	2,44	203 (III, 51)	151	152
6155	46	OBM 7164x230	Antoninus Pius	2,73	203 (III, 51)	151	152
6155	47	OBM 7164x219	Antoninus Pius	2,2	203 (III, 51)	151	152
6155	48	OBM 7164x601	Antoninus Pius	2,4	222 (III, 53)	152	153
6155	49	OBM 7164x285	Antoninus Pius	2,71	237 (III, 55)	153	154

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
6155	50	OBM 7164x313	Antoninus Pius	2,31	249 (III, 56)	155	156
6155	51	OBM 7164x323	Antoninus Pius	2,13	249 (III, 56)	155	156
6155	52	OBM 7164x221	Antoninus Pius	2,52	252 (III, 56)	155	156
6155	53	OBM 7164x356	Antoninus Pius	2,33	252 (III, 56)	155	156
6155	54	OBM 7164x202	Antoninus Pius	2,29	260 (III, 57)	156	157
6155	55	OBM 7164x335	Antoninus Pius	2,25	260 (III, 57)	156	157
6155	56	OBM 7164x250	Antoninus Pius	2,31	283 (III, 59)	157	158
6155	57	OBM 7164x300	Antoninus Pius	2,51	293 (III, 61)	158	159
6155	58	OBM 7164x259	Antoninus Pius (Faustina 1)	2,7	327 (III, 66)	138	139
6155	74	OBM 7164x205	Antoninus Pius (Faustina 2)	2,52	500b var (III, 93)	146	161
6155	75	OBM 7164x308	Antoninus Pius (Faustina 2)	2,4	502 (III, 93)(?)	146	161
6155	77	OBM 7164x288	Antoninus Pius (Faustina 2)	2,71	515 (III, 95)	146	161
6155	76	OBM 7164x302	Antoninus Pius (Faustina 2)	2,6	506 (III, 94)	146	161
6155	59	OBM 7164x227	Antoninus Pius (diva Faustina)	2,28	343 (III, 69)	141	161
6155	60	OBM 7164x290	Antoninus Pius (diva Faustina)	2,57	344 (III, 69)	141	161
6155	61	OBM 7164x345	Antoninus Pius (diva Faustina)	2,74	348 (III, 70)	141	161
6155	62	OBM 7164x201	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,81	351 (III, 70)	141	161
6155	63	OBM 7164x333	Antoninus Pius (diva Faustina)	2,65	351 (III, 70)	141	161
6155	64	OBM 7164x316	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,39	351 (III, 70)	141	161
6155	65	OBM 7164x298	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,64	351 (III, 70)	141	161
6155	66	OBM 7164x318	Antoninus Pius (diva Faustina)	2,47	356 (III, 70)	141	161
6155	67	OBM 7164x218	Antoninus Pius (Diva Faustina 1)	2,68	362 (III, 71)	141	161
6155	68	OBM 7164x212	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,16	374 (III, 72)	141	161
6155	69	OBM 7164x220	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,48	382b (III, 73)	141	161
6155	70	OBM 7164x234	Antoninus Pius (Diva Faustina)	2,61	388 (III, 73)	141	161
6155	71	OBM 7164x2	Antoninus Pius (Marcus Aurelius Caesar)	2,76	453a (III, 84)	151	152
6155	72	OBM 7164x327	Antoninus Pius (Marcus Aurelius Caesar)	2,24	456a (III, 85)	151	152
6155	73	OBM 7164x253	Antoninus Pius (Marcus Aurelius Cæsar)	2,12	473 (III, 88)	156	157
6155	78	OBM 7164x347	Marcus Aurelius	2,52	25 (III, 215)	161	161
6155	79	OBM 7164x256	Marcus Aurelius	2,43	91 (III, 220)	163	164
6155	80	OBM 7164x222	Marcus Aurelius	2,55	124 (III, 222)	164	165
6155	81	OBM 7164x305	Marcus Aurelius	2,6	159 (III, 225)	166	166
6155	82	OBM 7164x280	Marcus Aurelius	2,41	163 (III, 226)	166	166
6155	83	OBM 7164x204	Marcus Aurelius	2,57	191 (III, 228)	168	168
6155	84	OBM 7164x328	Marcus Aurelius	2,52	191 (III, 228)	168	168
6155	85	OBM 7164x231	Marcus Aurelius	2,52	206 (III, 229)	168	169
6155	86	OBM 7164x235	Marcus Aurelius	2,49	206 (III, 229)	168	169
6155	87	OBM 7164x314	Marcus Aurelius	2,58	212 (III, 230)	169	170
6155	88	OBM 7164x310	Marcus Aurelius	2,44	214, 233 (III, 230-231)	169	171
6155	89	OBM 7164x209	Marcus Aurelius	2,44	220 (III, 230)	169	170
6155	90	OBM 7164x246	Marcus Aurelius	2,5	223 (III, 230)	169	170
6155	91	OBM 7164x216	Marcus Aurelius	2,27	227 (III, 231)	170	171
6155	92	OBM 7164x255	Marcus Aurelius	2,55	259 (III, 233)	171	172
6155	93	OBM 7164x239	Marcus Aurelius	2,99	261 (III, 233)	171	172
6155	94	OBM 7164x268	Marcus Aurelius	2,12	263 (III, 233)	171	172
6155	95	OBM 7164x4	Marcus Aurelius	2,42	280 (III, 234)	172	173
6155	96	OBM 7164x244	Marcus Aurelius	2,19	280 (III, 234)	172	172
6155	97	OBM 7164x292	Marcus Aurelius	2,51	287 (III, 235)	173	174
6155	98	OBM 7164x353	Marcus Aurelius	2,51	353 (III, 240)	175	176
6155	99	OBM 7164x217	Marcus Aurelius	2,34	421 (III, 246)	176	180
6155	100	OBM 7164x281	Marcus Aurelius (divus Antoninus)	2,67	441 (III, 247)	161	180

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
6155	101	OBM 7164x339	Marcus Aurelius (divus Antoninus)	2,41	431 (III, 247)	161	180
6155	102	OBM 7164x265	Marcus Aurelius (divus Antoninus)	2,27	431 (III, 247)	161	180
6155	103	OBM 7164x317	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,86	463 (III, 251)	161	161
6155	104	OBM 7164x252	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,41	463 (III, 251)	161	161
6155	105	OBM 7164x249	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,58	540 (III, 257)	165	165
6155	106	OBM 7164x269	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,46	557 (III, 258)	165	166
6155	107	OBM 7164x276	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,2	561 (III, 259)	166	166
6155	108	OBM 7164x236	Marcus Aurelius (Lucius Verus)	2,3	590 (III, 261)	168	168
6155	109	OBM 7164x319	Marcus Aurelius (Commodus)	2,45	649 (III, 266)	178	178
6155	110	OBM 7164x304	Marcus Aurelius (Commodus)	2,48	652 (III, 267)	177	178
6155	111	OBM 7164x233	Marcus Aurelius (Commodus)	2,19	658 or 663 (III, 267)	179	179
6155	112	OBM 7164x251	Marcus Aurelius (Commodus)	1,97	666 (III, 268)	179	179
6155	113	OBM 7164x338	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,12	675 (III, 268)	161	176
6155	114	OBM 7164x332	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,61	686 (III, 269)	161	176
6155	115	OBM 7164x350	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,45	686 (III, 269)	161	176
6155	116	OBM 7164x203	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,61	688 (III, 269)	161	176
6155	117	OBM 7164x294	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,21	688 (III, 269)	161	176
6155	118	OBM 7164x286	Marcus Aurelius (Faustina 2)	1,6	689 (III, 269)	161	176
6155	119	OBM 7164x344	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,46	694 (III, 270)	161	176
6155	120	OBM 7164x258	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,17	712 (III, 271)	161	176
6155	121	OBM 7164x320	Marcus Aurelius (Diva Faustina 2)	2,59	738 (III, 273)	176	180
6155	122	OBM 7164x343	Marcus Aurelius (Diva Faustina 2)	2,24	744 (III, 273)	176	180
6155	123	OBM 7164x272	Marcus Aurelius (Lucilla)	2,29	770 (III, 275)	164	169
6155	124	OBM 7164x309	Marcus Aurelius (Lucilla)	2,48	784 (III, 276)	164	169
6155	125	OBM 7164x228	Marcus Aurelius (Lucilla)	2,46	786 (III, 276)	164	169
6155	126	OBM 7164x326	Marcus Aurelius (Lucilla)	2,46	787 (III, 276)	164	169
6155	127	OBM 7164x325	Commodus	1,86	22 (III, 368)	181	181
6155	128	OBM 7164x245	Commodus	1,76	26 (III, 369)	181	182
6155	129	OBM 7164x224	Commodus	2,44	59 (III, 372)	183	183
6155	130	OBM 7164x604	Commodus	2,38	90, 102 (III, 376-377)	184	185
6155	131	OBM 7164x307	Commodus	2,17	90, 102 (III, 376-377)	184	185
6155	132	OBM 7164x223	Commodus	2,19	111, 131, 149, 166 (III, 378-384)	184	188
6155	133	OBM 7164x291	Commodus	2,08	129 (III, 380)	185	185
6155	134	OBM 7164x241	Commodus	2,31	129 (III, 380)	185	185
6155	135	OBM 7164x287	Commodus	1,86	155 (III, 383)	186	187
6155	136	OBM 7164x352	Commodus	2,02	160 (III, 384)	186	187
6155	137	OBM 7164x213	Commodus	2,03	173 (III, 386)	188	189
6155	138	OBM 7164x297	Commodus	2,69	186 (III, 386)	189	189
6155	139	OBM 7164x324	Commodus	1,54	190 (III, 386)	189	189
6155	140	OBM 7164x254	Commodus	1,85	201 (III, 388)	189	189
6155	141	OBM 7164x242	Commodus	2	205 (III, 389)	190	190
6155	142	OBM 7164x273	Commodus	1,64	205 (III, 389)	190	190
6155	143	OBM 7164x354	Commodus	1,78	205 - 224 (III, 389-391)	190	190
6155	144	OBM 7164x210	Commodus	1,82	208 (III, 389)	190	190
6155	145	OBM 7164x208	Commodus	1,49	219 (III, 390)	190	191
6155	146	OBM 7164x271	Commodus	1,72	220 (III, 390)	190	191
6155	147	OBM 7164x322	Commodus	2,28	224 (III, 391)	190	191
6155	151	OBM 7164x266	Commodus	2,02	236 (III, 393)	192	192
6155	148	OBM 7164x312	Commodus	1,7	233, 234 (III, 392)	192	192
6155	149	OBM 7164x263	Commodus	2,38	233, 234 (III, 392)	192	192
6155	150	OBM 7164x262	Commodus	2,55	235 (III, 393)	192	192

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
6155	152	OBM 7164x315	Commodus	2,06	nær 262 (III, 397)	191	191
6155	153	OBM 7164x260	Commodus (Divus Marcus Aurelius)	2,23	269 (III, 398)	180	180
6155	154	OBM 7164x301	Commodus (Crispina)	2,27	283 (III, 399)	180	183
6155	155	OBM 7164x277	Clodius Albinus	2,12	1c (IV,i, 44)	193	193
6155	156	OBM 7164x278	Septimius Severus	1,85	14 (IV,i, 93)	193	194
6155	157	OBM 7164x329	Septimius Severus	1,89	37, 54, 89 (IV,i, 96-101)	193	197
6155	158	OBM 7164x282	Septimius Severus	1,62	45 (IV,i, 97)	194	195
6155	159	OBM 7164x351	Septimius Severus	1,44	121, 142, 514 (IV,i)	197	202
6155	160	OBM 7164x336	Macrinus	1,4	24, 35, 46 (IV,ii)	217	218

Vedlegg 3: Komplet funnliste fra Orup

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
6982	1	NÆM2004:112x55	Nero	2,71	53 (I 2nd ed., 153)	64	65
8466	1	NÆM2004:112x108	Galba	0	204	68	69
9061	1	NÆM2004:112x119	Galba	0	167 (I 2nd ed., 241)	68	69
6982	2	NÆM2004:112x44	Galba	2,09	211 (I 2nd ed., 242)	68	69
6982	3	NÆM2004:112x65	Otho	3,13	2 (I 2nd ed., 260)	69	69
6831	1	NÆM2004:112x2	Vitellius	2,65	90 (I, 2nd ed., 272)	69	69
6831	2	NÆM2004:112x6	Vitellius	2,09	109 (I, 2nd ed., 273)	69	69
6982	4	NÆM2004:112x48	Vespasian	2,51	10 (II, 16)	69	71
6982	5	NÆM2004:112x49	Vespasian	2,46	10 (II, 16)	69	71
6831	4	NÆM2004:112x8	Vespasian	2,44	10 (II, 16)	69	71
6982	6	NÆM2004:112x21	Vespasian	2,42	10 (II, 16)	69	71
6831	3	NÆM2004:112x16	Vespasian	1,82	10 (II, 16)	69	71
8468	1	NÆM2004:112x113	Vespasian	0	39	70	72
7420	2	NÆM2004:112x101	Vespasian	0	360 (II, 57)	72	73
7095	1	NÆM2004:112x77	Vespasian	2,71	43 (II, 20)	72	73
7017	1	NÆM2004:112x67	Vespasian	2,43	65 (II, 21)	73	73
7343	1	NÆM2004:112x91	Vespasian	0	77 (II, 23)	74	74
7343	5	NÆM2004:112x85	Vespasian	0	- (COS IIII)	72	74
6982	7	NÆM2004:112x43	Vespasian	2,56	74 (II, 22)	74	74
8467	1	NÆM2004:112x110	Vespasian	0	77 ell. 95	74	75
6982	9	NÆM2004:112x50	Vespasian	2,25	93 (II, 25)	75	75
6982	15	NÆM2004:112x18	Vespasian (Domitian Cæsar)	2,24	233 (II, 41)	74	75
6982	8	NÆM2004:112x39	Vespasian	1,42	89 ell. 99 (II, 24-25)	75	76
7017	4	NÆM2004:112x76	Vespasian (Titus Cæsar)	2,88	191 (II, 37)	76	76
7343	2	NÆM2004:112x82	Vespasian	0	109 (II, 27)	77	78
7343	3	NÆM2004:112x90	Vespasian	0	110 (II, 27)	77	78
8466	2	NÆM2004:112x109	Vespasian	0	103	77	78
7017	2	NÆM2004:112x73	Vespasian	2,72	107 (II, 26)	77	78
6982	10	NÆM2004:112x51	Vespasian	2,45	110 (II, 27)	77	78
7343	4	NÆM2004:112x79	Vespasian	0	218 (II, 39)	78	79
7343	6	NÆM2004:112x89	Titus	0	9 (II, 117)	79	79
7419	1	NÆM2004:112x96	Vespasian	0	-	69	79
7420	1	NÆM2004:112x102	Vespasian	0	131 (II, 29)	78	79
8469	1	NÆM2004:112x117	Vespasian	0	119	79	79
6982	11	NÆM2004:112x57	Vespasian	2,22	131 (II, 29)	78	79
6982	12	NÆM2004:112x34	Vespasian	2,37	?	68	79
6982	13	NÆM2004:112x26	Vespasian	2,36	-	69	79
6982	14	NÆM2004:112x66	Vespasian	2,35	-(rev. helt slidt væk)	69	79

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
7017	3	NÆM2004:112x71	Vespasian	1,97	-	69	79
7419	2	NÆM2004:112x98	Titus	0	26 (ii, 119)	80	80
6831	5	NÆM2004:112x9	Titus (Domitian)	2,68	46 (II, 121)	80	80
6831	6	NÆM2004:112x11	Titus (Divus Vespasian)	1,73	62 (II, 123)	80	81
8467	2	NÆM2004:112x112	Domitian	0	154	90	91
6831	7	NÆM2004:112x3	Domitian	2,99	174 (II, 174)	92	93
7343	7	NÆM2004:112x86	Nerva	0	26 (II, 225)	97	97
8469	2	NÆM2004:112x115	Nerva	0	31	97	97
6982	16	NÆM2004:112x40	Nerva	2,48	25 (II, 225)	97	97
6831	8	NÆM2004:112x15	Trajan	2,63	30 (II, 246)	98	99
6831	9	NÆM2004:112x7	Trajan	2,87	33 (II, 247)	100	100
9061	2	NÆM2004:112x120	Trajan	0	49 (II, 247)	101	102
7343	9	NÆM2004:112x87	Trajan	0	116 (II, 252)	103	111
7344	1	NÆM2004:112x94	Trajan	0	118 (II, 254)	103	111
7344	2	NÆM2004:112x93	Trajan	0	193	103	111
7419	3	NÆM2004:112x106	Trajan	0	131 (II, 253)	103	111
6831	10	NÆM2004:112x12	Trajan	2,96	99 (II, 251)	103	111
6982	17	NÆM2004:112x37	Trajan	2,85	102 (II, 251)	103	111
6982	18	NÆM2004:112x53	Trajan	2,19	104 (II, 251)	103	111
6982	19	NÆM2004:112x42	Trajan	2,77	115 (II, 252)	103	111
6982	20	NÆM2004:112x61	Trajan	3,13	131 (II, 253)	103	111
6982	21	NÆM2004:112x19	Trajan	2,55	147 (II, 254)	103	111
6982	22	NÆM2004:112x54	Trajan	2,36	147 (II, 254)	103	111
7017	5	NÆM2004:112x69	Trajan	2,16	-, rev. ... OPTIMO PRINC	103	111
6982	23	NÆM2004:112x32	Trajan	2,56	292 (II, 264)	112	114
7343	8	NÆM2004:112x88	Trajan	0	-	98	117
7343	10	NÆM2004:112x92	Hadrian	0	6, 11 (II, 339-340)	117	117
7419	4	NÆM2004:112x99	Trajan	0	-	98	117
7420	2	NÆM2004:112x100	Trajan	0	-	98	117
8469	3	NÆM2004:112x114	Trajan	1,16	-, IMPTRAIANOOPT[...	98	117
6831	11	NÆM2004:112x10	Trajan	2,41	317-318 (II, 266-267)	114	117
6831	12	NÆM2004:112x4	Trajan	2,82	347(?) (II, 267)	114	117
7017	6	NÆM2004:112x74	Trajan	2,89	347-349 (II, 268)	114	117
6982	24	NÆM2004:112x31	Trajan	2,42	?	98	117
6982	25	NÆM2004:112x30	Trajan	2,23	-	98	117
6982	26	NÆM2004:112x33	Trajan	1,75	-	98	117
8466	3	NÆM2004:112x107	Hadrian	0	39	118	118
6982	27	NÆM2004:112x63	Hadrian	2,73	118 (II, 354)	119	122
6982	28	NÆM2004:112x56	Hadrian	2,69	133 (II, 356)	119	122
6982	29	NÆM2004:112x25	Hadrian	2,26	133-134 (II, 356)	119	122
6982	30	NÆM2004:112x35	Hadrian	2,6	rev.: PMTRPCOSIII	119	122
7343	11	NÆM2004:112x83	Hadrian	0	198 (II, 362)	125	128
6982	31	NÆM2004:112x64	Hadrian	2,93	161 (II, 359)	125	128
7017	7	NÆM2004:112x70	Hadrian	2,6	161 (II, 359)	125	128
6982	32	NÆM2004:112x58	Hadrian	2,84	165 (II, 360)	125	128
7017	8	NÆM2004:112x68	Hadrian	2,76	173 (II, 360)	125	128
6982	33	NÆM2004:112x28	Hadrian	3,11	210 (II, 364)	132	134
7095	2	NÆM2004:112x78	Hadrian?	2,98	?	117	135
6982	36	NÆM2004:112x36	Hadrian (Sabina)	3,01	398 (II, 387)	128	136
7343	12	NÆM2004:112x81	Hadrian	0	330 (II, 378)	134	138
7419	5	NÆM2004:112x95	Hadrian	0	297d (II, 374)	134	138

FP	Nr.	LokalNr	kejser	vægt	RIC	fra	til
7419	6	NÆM2004:112x103	Hadrian	0	-	117	138
9061	3	NÆM2004:112x121	Hadrian	0	-	117	138
6831	13	NÆM2004:112x5	Hadrian	2,44	330 (II, 378) - evt. 152 (II, 358)	134	138
7017	9	NÆM2004:112x75	Hadrian	2,15	-, obv. ...PP	134	138
6982	34	NÆM2004:112x38	Hadrian?	1,31	343a (II, 380)	117	138
6982	49	NÆM2004:112x29	Hadrian	0,51	343a (II, 380)	117	138
6982	35	NÆM2004:112x47	Hadrian	3,21	363 (II, 381)	119	138
7343	13	NÆM2004:112x80	Antoninus Pius	0	65 (III, 33)	140	143
6831	16	NÆM2004:112x1	Antoninus Pius (Marcus Aurelius Caesar)	2,37	429a (III, 80)	145	147
7419	7	NÆM2004:112x97	Antoninus Pius	0	177 (III, 48)	148	149
6982	37	NÆM2004:112x41	Antoninus Pius	2,57	205 (III, 51)	151	152
6982	38	NÆM2004:112x46	Antoninus Pius	2,36	205 (III, 51)?	151	152
6982	39	NÆM2004:112x52	Antoninus Pius	2,76	242 (III, 55)	154	155
6982	42	NÆM2004:112x20	Antoninus Pius (Marcus Aurelius Caesar)	2,29	470 (III, 88)	156	157
8469	4	NÆM2004:112x116	Antoninus Pius (Diva Faustina 1)	0	351	141	161
6831	14	NÆM2004:112x13	Antoninus Pius	2,83	156 (III, 45)	145	161
6982	41	NÆM2004:112x23	Antoninus Pius (Diva Faustina 1)	2,13	384 (III, 73)	141	161
6831	15	NÆM2004:112x14	Antoninus Pius (Diva Faustina 1)	2,61	344 (III, 69)	141	161
6982	40	NÆM2004:112x22	Antoninus Pius (Diva Faustina 1)	2,83	378 (III, 72)	141	161
6982	43	NÆM2004:112x62	Antoninus Pius (Faustina 2)	2,41	502 (III, 93)	146	161
6982	44	NÆM2004:112x59	Marcus Aurelius (Commodus Cæsar)	2,79	601 var (III, 262) andre omskrifter obv + rev	172	175
6982	45	NÆM2004:112x24	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,54	677 (III, 269)	161	175
7017	10	NÆM2004:112x72	Marcus Aurelius (Faustina 2)	2,68	712 (III, 271)	161	176
7343	14	NÆM2004:112x84	Marcus Aurelius (Faustina 2)	0	669 (III, 268)		180
7419	8	NÆM2004:112x104	Marcus Aurelius (Faustina 2)	0	719 (III, 271) var. = BMC 155		180
6982	46	NÆM2004:112x27	Marcus Aurelius (Diva Faustina 2)	1,5	746 (III, 273)	175	180
7419	9	NÆM2004:112x105	Commodus (Crispina)	0	288 (III, 399)	180	184
8467	3	NÆM2004:112x111	-	0,79	rev., st.kv.kornaks(?)+spyd/scepter	69	193
6831	17	NÆM2004:112x17	Septimius Severus	2,04	308 (IV,i, 129)	202	210
6982	47	NÆM2004:112x45	-	1,58	- obv. Laurbærkranset portræt t.h.		250
6982	48	NÆM2004:112x60	-	0,66	-		250